

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1.....	2
Διδακτική ενότητα 1.....	2
Διδακτική ενότητα 2.....	4
Διδακτική ενότητα 3.....	8
ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2.....	11
Διδακτική ενότητα 4.....	11
Διδακτική ενότητα 5	14
Διδακτική ενότητα 6	17
Διδακτική ενότητα 7	33

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1: Η αντίληψη για τη φιλοσοφία: η φιλοσοφία και η διαμόρφωση του ανθρώπου

Διδακτική ενότητα 1

Γιατί φιλοσοφεί ο άνθρωπος;

1. Σε ποιο έργο του Αριστοτέλη ανήκει το συγκεκριμένο απόσπασμα; Να δικαιολογήσετε τον τίτλο του έργου.
2. Να προσδιορίσετε το θέμα και τη δομή της ενότητας.
3. Ποιο περιεχόμενο δίνει στους όρους *θαυμάζειν* και *φιλοσοφείν* ο Αριστοτέλης;
4. Για ποιο λόγο οι άνθρωποι άρχισαν να φιλοσοφούν; Ποια ανάγκη ικανοποιεί η φιλοσοφία κατά τον Αριστοτέλη;
5. Να βρείτε στο κείμενο αναφοράς λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: *κατάκοιτος, εχέγγυο, εύχρηστος, διέλευση, φήμη, οντότητα, προσιτός, πένθος, αγενής, ιστορία*.
6. Να γράψετε από ένα συνώνυμο στην αρχαία ελληνική για τις λέξεις: *θαυμάζει, οΐεται, εϊδέναι, μαρτυρεῖ, ὑπαρχόντων, ἄλλου*.
7. *πρόχειρα, παθημάτων, ἐδίωκον, διαγωγὴν*: Ποια σημασία έχουν αυτές οι λέξεις στο κείμενο; με ποια διαφορετική σημασία χρησιμοποιούνται στη νέα ελληνική;
8. Να βρείτε στο κείμενο αναφοράς από δύο ομόρριζες λέξεις για τα ρήματα *χρῶμαι, γινώσκω* και τη λέξη *ἐπιστήμων*.
9. Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις αντώνυμες τους στη στήλη Β:

A	B
1. ἐλεύθερος	περιττόν
2. ἀρχήν	γνώση
3. μικρόν	πολύ
4. ἀναγκαίων	ἀφανές
5. οὐδεμία	ὁμοία
6. ἄγνοια	δοῦλος
7. δῆλον	τέλος
8. ἐτέρα	ἀσχολία
9. ραστώνη	πᾶσα

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

A. Ποια είναι η στάση των ανθρώπων απέναντι στη γνώση σύμφωνα με το κείμενο αναφοράς και σύμφωνα με το αδιδακτο κείμενο που ακολουθεί;

Όλη η προσπάθεια αναζήτησης της γνώσης κατατείνει στη διατύπωση του ερωτήματος "τι είναι το Χ;", όπου Χ είναι η έννοια του πράγματος για το οποίο ξεκίνησε η συζήτηση. Η σύλληψη της έννοιας ενός πράγματος είναι καθοριστικής σημασίας για να το γνωρίσουμε. Μπορεί, λόγου χάρη, να αποφανθεί κανείς αν μια συγκεκριμένη πράξη είναι δίκαιη, εφόσον κατέχει την έννοια της δικαιοσύνης. Τότε, ξέροντας τα βασικά γνωρίσματα της δικαιοσύνης, μπορεί να δει αν η εν λόγω πράξη, ύστερα από τη σύγκρισή της με την έννοια της δικαιοσύνης, διαθέτει ή όχι τα γνωρίσματα αυτά και να πει, αναλόγως, εάν είναι δίκαιη ή όχι.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η μέθοδος που εισηγήθηκε ο Σωκράτης για τη σωστή αντιμετώπιση ενός ζητήματος περιλαμβάνει τρία στάδια: πρώτο, την απόρριψη όλων των υφιστάμενων προκαταλήψεων

δεύτερο, τη διεξοδική από όλες τις πλευρές διερεύνησης του ζητήματος· τρίτο, τη διατύπωση του ορισμού της έννοιάς του. Για τον Σωκράτη η γνώση δεν είναι κάτι δεδομένο, έτοιμο και ανώδυνο. Απεναντίας, για την απόκτησή της απαιτείται μια επίπονη διαδικασία, όπως η μέθοδος που εισηγήθηκε. Ο Σωκράτης παρομοίαζε την προσπάθεια και την αγωνία για την κατάκτηση της γνώσης με τις ωδίνες του τοκετού. Όπως, για να γεννήσει η μάνα το παιδί, χρειάζεται τη συνδρομή της μαίας, έτσι και οι άνθρωποι έχουν ανάγκη από κάποιον που θα τους βοηθήσει να φτάσουν στην αλήθεια και τη γνώση της. [πηγή: Θ. Πελεγρίνης, Αρχές Φιλοσοφίας, Αθήνα 2002: ΟΕΔΒ, σελ. 21-23]

Β. Ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα στην άγνοια και στη φιλοσοφία σύμφωνα με το κείμενο αναφοράς και το αδίδακτο κείμενο που ακολουθεί;

Ένας φιλόσοφος που δεν γνώριζε...

Στην "Απολογία του Σωκράτη", όπου ο Πλάτωνας ανασυγκροτεί με τον δικό του τρόπο τον λόγο που εκφώνησε ο Σωκράτης ενώπιον των κριτών του κατά τη δίκη του όπου και καταδικάστηκε, ο Σωκράτης διηγείται πως ένας από τους μαθητές του, ο Χαιρεφώντας, ρώτησε το μαντείο των Δελφών αν υπάρχει κάποιος σοφότερος από τον Σωκράτη και το μαντείο απάντησε αρνητικά. Ο Σωκράτης λοιπόν αναρωτιέται τι πραγματικά ήθελε να πει το μαντείο και αρχίζει μια εκτεταμένη έρευνα ανάμεσα στους ανθρώπους εκείνους που σύμφωνα με την ελληνική παράδοση κατέχουν τη σοφία, δηλαδή τη γνώση μιας τέχνης, δημόσιους άνδρες, ποιητές και χειροτέχνες, για να ανακαλύψει κάποιον σοφότερο από τον ίδιον. Τότε λοιπόν συνειδητοποιεί πως όλοι αυτοί πιστεύουν πως τα ξέρουν όλα, ενώ δεν ξέρουν τίποτα. Συμπεραίνει λοιπόν πως αν είναι ο σοφότερος, είναι γιατί εκείνος δεν πιστεύει ότι γνωρίζει αυτό που δεν γνωρίζει. Αυτό που ήθελε να πει το μαντείο λοιπόν ήταν ότι «Σοφότερος από σας, άνθρωποι, είναι εκείνος που, σαν τον Σωκράτη, γνωρίζει ότι στην πραγματικότητα δεν μπορεί να είναι διόλου σοφός» [Οὔτος ὑμῶν, ὃ ἄνθρωποι, σοφώτατος ἐστίν, ὅστις ὥσπερ Σωκράτης ἔγνωκεν ὅτι οὐδενός ἄξιός ἐστι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς σοφίαν].

Αυτός ακριβώς θα είναι και ο πλατωνικός ορισμός του φιλοσόφου στο "Συμπόσιο": ο φιλόσοφος δεν γνωρίζει.

Η αποστολή του Σωκράτη λοιπόν, αυτή που, καθώς λέει η "Απολογία", του ανατέθηκε από το μαντείο των Δελφών, δηλαδή από τον θεό Απόλλωνα, είναι επομένως να κάνει τους ανθρώπους να συνειδητοποιήσουν την άγνοιά τους, τη μη-γνώση τους, το ότι δεν κατέχουν τη σοφία. Για να αντεπεξέλθει στην αποστολή του, ο ίδιος ο Σωκράτης θα υιοθετήσει τη στάση κάποιου που δεν ξέρει τίποτα, δηλαδή θα υιοθετήσει μια αφελή στάση. Πρόκειται για την περίφημη σωκρατική ειρωνεία: η προσποιητή άγνοια, το αθώο ύφος με το οποίο ρωτούσε, για παράδειγμα, να μάθει αν κάποιος είναι σοφότερος από τον ίδιον. Όπως λέει και ένα από τα πρόσωπα της "Πολιτείας":

«...νά 'την η συνηθισμένη εκείνη ειρωνεία του Σωκράτη· αλλά τα ήξερα εγώ και τα προέλεγα σ' αυτούς πως θα απόφευγες εσύ να απαντήσεις και θα το γύριζες στις ειρωνείες και πως κάθε άλλο θα 'κανες παρά ν' αποκριθής αν ήθελε σ' ερωτήσει κανείς».

Γι' αυτό στις συζητήσεις, ο Σωκράτης είναι πάντα ερωτών: «γιατί δέχεται ότι δεν ξέρει τίποτα», όπως παρατηρεί ο Αριστοτέλης [ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο Σωκράτης ἡρώτα ἄλλ' οὐκ ἀπεκρίνατο· ὡμολόγει γὰρ οὐκ εἰδέναι]. «Ο Σωκράτης υποβιβάζοντας ο ίδιος τον εαυτό του», μας λέει ο Κικέρων, «υποχωρούσε περισσότερο από όσο χρειαζόταν στους συνομιλητές που ήθελε να αντικρούσει: έτσι, με το να σκέφτεται κάτι και να λέει κάτι άλλο, απολάμβανε συνήθως να χρησιμοποιεί αυτή την υπόκριση, που οι Έλληνες αποκαλούν ειρωνεία». [πηγή: Πιέρ Αντό, "Σωκράτης", μτφ. Θανάσης Γιαλκέτσης, εφ. Ελευθεροτυπία (Βιβλιοθήκη), 23/11/2001]

Γ. Πώς συνδέονται αυτά που λέει ο Σωκράτης με το κείμενο αναφοράς;

Ο Σωκράτης υποστηρίζει πως στόχος του φιλοσοφείν είναι η αυτογνωσία. «Δεν μπορώ ακόμα, καθώς λέει το Δελφικό ρητό, να γνωρίσω τον εαυτό μου. Μου φαίνεται λοιπόν πως είναι γελοιό, ενόσω δεν ξέρω ακόμα τούτο, να νοιάζομαι για τα ξένα πράγματα. Για αυτό λοιπόν τα αφήνω αυτά όπως είναι και

(...) νοιάζομαι (...) για τον εαυτό μου, να δω μήπως είμαι κανένα θηρίο πιο μπερδεμένο και πιο φουσκωμένο από τον Τυφώνα ή κανένα πιο ήμερο και πιο απλό ζώο, που του έχει τάξει η φύση να έχει μερτικό από κάποιο θεϊκό και απλό κλήρο». Πλάτωνος Φαίδρος, 229e5-230a6, μετάφραση Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου.

Δ. Σε τι συνίσταται ο έπαινος των προγόνων των Αθηναίων σύμφωνα με το Θουκυδίδη; Μπορείτε να εντοπίσετε κάποια παρόμοια αντίληψη στο κείμενο αναφοράς και στο απόσπασμα από τον Απολλώνιο το Ρόδιο;

1) «Και θ' αρχίσω πρώτα από τους προγόνους μας· γιατί είναι σωστό και πρεπούμενο να τους δίνουμε σε τέτοια περίπτωση την τιμή της θύμης μας. Κατοικώντας αδιάκοπα ο ίδιος λαός στον τόπο τούτο, η μια γενιά μετά την άλλη, ως τα σήμερα, μας τον παρέδωσαν, εμάς που ζούμε τώρα, ελεύτερο με την αντρεία τους».

Θουκυδίδης, 2.36.1

2) Γράφει ο Χείλων: «και ο γιος του Αγήνορα Κάδμος, έσπειρε τα δόντια στην Αονία πεδιάδα και δημιούργησε τους ανθρώπους που γεννήθηκαν από την γη ...» (Απολλώνιος Ρόδιος – Αργοναυτικά).

Διδακτική ενότητα 2

Η πρακτική και πολιτική διάσταση της φιλοσοφίας

1. Σε ποιο έργο του Αριστοτέλη ανήκει το συγκεκριμένο απόσπασμα; Με ποια περίοδο φιλοσοφικής δραστηριότητας του Αριστοτέλη συνδέεται;
2. Ποιο είναι το νόημα του όρου βίος;
3. Με ποια εργαλεία είναι εφοδιασμένος ο άνθρωπος για τη ζωή του;
4. Πώς μπορεί να χρησιμοποιεί ο άνθρωπος αυτά που έχει για τη ζωή του;
5. Πώς μπορεί να γίνει σωστή χρήση των εργαλείων που εξυπηρετούν τη ζωή;
6. Τι σημαίνει πολιτεύομαι;
7. Ποιες είναι οι κατηγορίες των γνώσεων; Τι προσφέρει κάθε είδος γνώσης;
8. Σε ποιες γνώσεις βρίσκεται το κυρίως αγαθό;
9. Ποια είναι η σημασία του κυρίως αγαθού;
10. Να παρουσιάσετε διαγραμματικά το επιχείρημα της πρώτης παραγράφου.
11. Ποια είναι η σχέση του σώματος με τα όργανα που εξαρτώνται από αυτό;
12. Για ποιο λόγο οι άνθρωποι πρέπει να επιδιώκουν τη γνώση κατά τον Αριστοτέλη;
13. Σε ποιους τομείς διαμορφώνονται τα οφέλη από τη φιλοσοφία για τον άνθρωπο;
14. Γιατί είναι επικίνδυνη η χρήση των οργάνων του σώματος αν δεν συνοδεύεται από γνώση;
15. Να παρουσιάσετε διαγραμματικά το επιχείρημα της δεύτερης παραγράφου.
16. Ποια είναι η λειτουργική σχέση των επιστημών μεταξύ τους στο βίο του ανθρώπου;
17. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της φιλοσοφίας που την καθιστούν την ανώτερη των επιστημών;
18. Ποια η σχέση ορθού λόγου- φιλοσοφίας;
19. Γιατί οι άνθρωποι πρέπει να φιλοσοφούν με κάθε τρόπο;
20. Να σχολιαστεί η επανάληψη του ρηματικού επιθέτου *φιλοσοφητέον*
21. Ποια συμπεράσματα για το επιστημονικό ήθος του Αριστοτέλη βγάζουμε από τη χρήση του υποθετικού λόγου στη δεύτερη παράγραφο του κειμένου;
22. Ποιο είναι το περιεχόμενο των όρων *επιστήμη* και *φρόνησις* στο κείμενο;
23. Τι καλείται να ελέγξει ο άνθρωπος με τη φιλοσοφία στην πρώτη παράγραφο και τι στη δεύτερη;
24. Να χαρακτηρίσετε με την ένδειξη Σωστό ή λάθος τις παρακάτω προτάσεις
 - i. Η χρήση των οργάνων του σώματος είναι ασφαλής για τον άνθρωπο
 - ii. Η επιθυμία για γνώση δεν οφείλεται σε χρηστικούς λόγους

- iii. Η φιλοσοφία βοηθά τον άνθρωπο να ζήσει ορθά τον ιδιωτικό και πολιτικό του βίο
- iv. Κάθε επιστήμη/ γνώση υπηρετεί μόνο τον εαυτό της
- v. Η φιλοσοφία μπορεί να θεωρεί το αγαθόν στην ολότητά του
- vi. Η φιλοσοφία δεν εξυπηρετεί πρακτικούς λόγους για τον πολιτικό ηγέτη

Λεξιλογικές ασκήσεις

1. Να βρείτε στο κείμενο αναφοράς λέξεις με ετυμολογική συγγένεια με τις παρακάτω λέξεις: *ένδεια, διαθήκη, μελλοντικός, χρέος, σωσίας, μισαλλοδοξία, καθήκον, εργάτης, άξιος, σύνταγμα.*
2. Να γράψετε από ένα συνώνυμο στην αρχαία ελληνική για τις λέξεις: *ώφέλιμος, δεῖ, βίον, ποιοῦσαι, ὑπηρετοῦσαι, ἐπιτάττειν.*
3. ὑποκείμενα, ἐπιστῆμαι, θεωροῦσα: Ποια σημασία έχουν οι παραπάνω λέξεις στο κείμενο; με ποια διαφορετική σημασία χρησιμοποιούνται στην νεα ελληνική;
4. Να γράψετε από δύο ομόρριζα ουσιαστικά για τα ρήματα: *ὀρέγομαι, κεῖμαι, εἰμί*
5. Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις αντώνυμες τους στη στήλη Β.

A	B
ἐπικίνδυνος	άλυσιτελής
πλέων	πᾶς
ώφέλιμος	φαῦλος
ὑπηρετῶν	ἀσφαλής
μόνος	ἔλαττον
ἀγαθός	ἡγούμενος

Παράλληλα κείμενα

1. Να συγκρίνετε την άποψη του Αριστοτέλη για τη λειτουργία του σώματος, όπως διατυπώνεται στο κείμενο αναφοράς, με την άποψη που διατυπώνει ο ίδιος στο παρακάτω κείμενο.

Το γεγονός ότι οι ψυχές συμπάσχουν με τις λειτουργίες των σωμάτων και δεν είναι ανεξάρτητες και ανεπηρέαστες από αυτά, γίνεται φανερό μέσω ορισμένων μεταβολών που υφίστανται τα σώματα. Σαν παράδειγμα τέτοιων μεταβολών θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την περίπτωση της μέθης και των ασθενειών. Διότι σε αυτές τις περιπτώσεις, ο τρόπος συμπεριφοράς των ανθρώπων φαίνεται να μεταβάλλεται εξαιτίας των παθημάτων του σώματος. Μπορεί να συμβεί όμως και ακριβώς το αντίθετο: Δηλαδή το σώμα να είναι αυτό που συμπάσχει λόγω των παθημάτων της ψυχής και αυτό είναι κάτι που συμβαίνει στις περιπτώσεις του έρωτα, του φόβου, της λύπης και της ηδονής. Υπάρχει λοιπόν τόσο πολύ μεγάλη αλληλεξάρτηση μεταξύ του σώματος και της ψυχής, που θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε την άποψη ότι οι παθήσεις που μπορεί να εκδηλώσει ένας άνθρωπος, οφείλονται στην ύπαρξη και των δύο αυτών αιτιών.

Συνεπώς, λόγω αυτής της αλληλεξάρτησης σώματος και ψυχής, δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να γεννηθεί κάποιος ζωντανός οργανισμός που να έχει το σώμα ενός συγκεκριμένου ζώου, ενώ η ψυχή του να ανήκει σε κάποιο άλλο. Διότι πάντοτε, υποχρεωτικά, κάθε ζωντανός οργανισμός διαθέτει ένα συγκεκριμένο σώμα, το οποίο θα φέρει εντός του και την αντίστοιχη ποιότητα ψυχής, με την οποία βρίσκεται συνδεδεμένο.

Αριστοτέλης, «ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΚΑ» 805a

2. *Να συγκρίνετε την άποψη του Σωκράτη για την αστρονομία με την άποψη που διατυπώνει ο Αριστοτέλης για τη φιλοσοφία και τη χρησιμότητά τους στο βίο.*

Το να μανθάνη δε κανείς αστρονομίαν μέχρι του σημείου να γνωρίζει και τα ουράνια σώματα που δεν έχουν την αυτήν τροχίαν και τους πλανήτας αστέρας και τους αβαρείς (κομήτας) και να χάνουν τον καιρόν των οι άνθρωποι με το να ζητούν και τας αποστάσεις αυτών από την γην και τας αιτίας των κινήσεών των, με όλα του τα δυνατά απέτρεπε τους μαθητάς του· διότι, έλεγεν, ότι εις αυτά δεν έβλεπε καμμίαν ωφέλειαν· και όμως ούτε εις αυτά τω όντι ήτο αμαθής· έλεγε δε, ότι και αυτά είναι ικανά να φθείρουν την ζωήν του ανθρώπου και να εμποδίζουν από πολλά και ωφέλιμα πράγματα. Εν γένει δε να ασχολήται κανείς περί των ουρανίων σωμάτων, πώς δηλαδή το καθέν απ' αυτά ο θεός το κυβερνά, απέτρεπε· διότι ενόμιζεν, ότι ούτε είναι δυνατόν να ευρεθούν αυτά υπό των ανθρώπων ούτε είναι ευχάριστος εις τους θεούς εκείνος που ερευνά όσα οι θεοί δεν ηθέλησαν να διασαφηνίσουν. *Μτφρ. Κ. Βάρναλης. Ξενοφών, Απομνημονεύματα 4.7.5-4.7.6.*

3. *Ποια βασική διαφορά εντοπίζεται στην άποψη του Αλ. Νεχαμά για τη φιλοσοφία με την άποψή του Αριστοτέλη, όπως προκύπτει από το κείμενο αναφοράς;*

ΕΡ: Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο ζωτικής σημασίας λόγος για να γίνει η φιλοσοφία ένα κομμάτι της καθημερινότητάς μας;

ΑΠ: Οι βασικές απόψεις είναι δύο. Η μία είναι περισσότερο προσηλωμένη στη βασική έννοια της φιλοσοφίας και πιο κοντά στην αρχαία αντίληψη, που λέει ότι ο ιδεώδης βίος για τον άνθρωπο είναι ο φιλοσοφικός βίος. Η προσωπική μου άποψη είναι ότι η φιλοσοφία δεν μπορεί πλέον να διαδραματίσει αυτόν το ρόλο. Η δική μου άποψη είναι ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι ζωής και ο φιλοσοφικός βίος είναι ένας από αυτούς. Ακόμη και στην αρχαία Ελλάδα εξάλλου ο φιλοσοφικός βίος δεν ήταν αποδεκτός απ' όλους. Οι φιλόσοφοι γίνονταν συχνά στόχος σάτιρας στην αρχαία εποχή. Θα έλεγα βέβαια ότι θα ήταν καλύτερα να γίνονταν και οι σημερινοί φιλόσοφοι στόχος σάτιρας παρά να μην έχουν καμία σημασία για τον κόσμο. Κι αυτό γιατί πραγματικά η φιλοσοφία μπορεί να βοηθήσει στην κατεύθυνση μιας καλύτερης ζωής. Η φιλοσοφία δεν προσφέρει ένα υπόδειγμα τρόπων ζωής, αλλά ένα υπόδειγμα τού πώς μπορεί δημιουργήσει κανείς έναν δικό του τρόπο.

ΕΡ: Η φιλοσοφική σκέψη είναι επικεντρωμένη περισσότερο στο άτομο ή το σύνολο;

ΑΠ: Θα έλεγα ότι είναι σχεδόν απολύτως επικεντρωμένη στο κοινωνικό σύνολο. Ένα από τα θέματα που απασχολεί εμένα προσωπικά είναι να ξαναφέρουμε στο επίκεντρο τη σημασία που έχει η φιλοσοφία και για το κάθε άτομο ξεχωριστά. Αυτό που έλεγα και στην ομιλία μου είναι ότι οι κοινωνικές ηθικές αξίες, οι οποίες είναι πολύ σημαντικές και χωρίς τις οποίες δεν υπάρχει ας πούμε κοινωνική δικαιοσύνη, δεν είναι οι μόνες αξίες για τις οποίες ζούμε. Πολλοί φιλόσοφοι σήμερα υποστηρίζουν ότι σε μια σύγκρουση των κοινωνικών αξιών με τις αισθητικές ή τις προσωπικές αξίες πρέπει να υπερισχύουν οι πρώτες. Εγώ δεν θα συμφωνούσα απόλυτα. Κάποιες φορές επιβάλλεται να υπερισχύουν οι προσωπικές αξίες.

Αλ. Νεχαμάς: Η φιλοσοφία έχει να προσφέρει πολλά στις σύγχρονες κοινωνίες, Συνέντευξη, Καθημερινή, 09.08.2013

4. «Με δεδομένο, συνεπώς, ότι ο εσώτερος σκοπός καθεμιάς από τις επιστήμες και δραστηριότητες είναι κάτι το αγαθό, είναι φανερό ότι αγαθό ανώτερο όλων θα είναι ο εσώτερος σκοπός της ανώτερης όλων. Και, οπωσδήποτε, ανώτερη όλων των δραστηριοτήτων είναι ακριβώς η πολιτική, και κατά πάσα

πιθανότητα αγαθό είναι ο δικός της εσώτερος σκοπός. Άρα -έτσι φαίνεται τουλάχιστον- θέμα μας πρέπει να είναι το αγαθό, και μάλιστα το αγαθό όχι το απόλυτο και θεϊκό, αλλά το ανθρώπινο (για το θεϊκό αγαθό είναι άλλη η συζήτηση και διαφορετική η έρευνα)» *Ἠθικά Μεγάλα 1.1.9-10*

Να συσχετίσετε/ αντιπαραβάλετε την παραπάνω άποψη του Αριστοτέλη για το ανώτερο αγαθό με αυτή που προβάλλεται στο κείμενο αναφοράς. (Στα μετέπειτα ηθικά έργα του ο Αριστοτέλης θεωρεί ως ύψιστη επιστήμη την πολιτική· αυτή ελέγχει όλες τις επιμέρους, και αποβλέπει στο ανώτερο ανθρώπινο αγαθό).

5. *Να συγκρίνετε τη σωκρατική αντίληψη «οὐδείς ἐκὼν κακός», όπως αποτυπώνεται στο παράλληλο κείμενο από τα Ἠθικά Μεγάλα, με την αντίληψη του Αριστοτέλη για τον ορθό λόγο, όπως παρουσιάζεται στο κείμενο αναφοράς.*

«Ο Σωκράτης ο πρεσβύτερος, λοιπόν, απέρριπτε ολωσδιόλου την ακράτεια και έλεγε πως αυτή δεν υπάρχει· και τούτο, με το επιχείρημα ότι κανείς δεν θα επέλεγε το κακό εν γνώσει του ότι είναι κακό· ενώ ο ακρατής φαίνεται πως γνωρίζει το κακό, πλην όμως το επιλέγει παρασυρμένος από το πάθος. Έτσι ο Σωκράτης θεωρούσε πως δεν υπάρχει ακράτεια· έσφαλε όμως. Διότι είναι άτοπο να πεισθούμε από αυτό το επιχείρημα και να απορρίψουμε κάτι που μας πείθει άμεσα: υπάρχουν όντως άνθρωποι ακρατές, και αυτοί πράττουν το κακό μολονότι γνωρίζουν ότι είναι κακό (μετάφραση Β. Μπετσάκος). *Ἠθικά Μεγάλα, 2.6.2-3*

6. *Ο προτρεπτικός του Αριστοτέλη θεωρείται ότι αποτελεί απάντηση στον Περί άντιδόσεως λόγο του Ισοκράτη, ο οποίος προβάλλει ένα διαφορετικό εκπαιδευτικό πρότυπο από αυτό της πλατωνικής Ακαδημίας. Επιχειρηματολογήστε υπέρ αυτής της θέσης αντλώντας στοιχεία από το απόσπασμα που ακολουθεί:*

Επειδή δε εις ημάς εμφύτως υπάρχει το να πείθωμεν αλλήλους και να διευκρινίζωμεν μεταξύ μας εκείνα τα οποία επιθυμούμεν, όχι μόνον απηλλάγημεν από το να ζώμεν ως θηρία, αλλά και αφού συνήλθομεν επί το αυτό, ιδρύσαμεν πόλεις και νόμους εθέσαμεν και τέχνας επενοήσαμεν και σχεδόν εις όλα, όσα διά της ικανότητός μας μετά τέχνης έχουν κατασκευασθή, ο έναρθρος λόγος είναι εκείνος, ο οποίος συνειργάσθη με ημάς εις την κατασκευήν των. Διότι ούτος περί των δικαίων και των αδικών και των καλών και των αισχρών ενομοθέτησε μέτρα, τα οποία, εάν δεν είχαν καλώς καθορισθή, δεν θα ήτο δυνατόν εις ημάς να αποτελέσωμεν κοινωνία. Διά τούτου και τους κακούς επιπλήττομεν και τους αγαθούς εγκωμιάζομεν. Διά τούτου και τους ανοήτους εκπαιδεύομεν και τους φρονίμους υποβάλλομεν εις δοκιμήν. Διότι τον λόγον θεωρούμεν, όπως πρέπει, μέγιστον σημείον της ορθοφροσύνης· ο αληθής και σύμφωνος με τους νόμους και σύμφωνος με το δίκαιον λόγος είναι εικών ψυχής αγαθής και πιστής. Δι' αυτού και περί εκείνων, τα οποία είναι αμφισβητήσιμα, αγωνιζόμεθα και δι' όσα αγνοούμεν σκεπτόμεθα, διότι τους πειστικούς λόγους, με τους οποίους λέγοντες πείθομεν τους άλλους, αυτούς τους ιδίους μεταχειριζόμεθα όταν σκεπτόμεθα, και ρητορικούς μεν ονομάζομεν τους ανθρώπους που είναι ικανοί να ομιλούν ενώπιον πλήθους, σώφρονας δε θεωρούμεν εκείνους, οι οποίοι εις στενόν κύκλον συζητούν περί διαφόρων ζητημάτων άριστα. Εάν δε ήρχετο γενικώς περί της δυνάμεως ταύτης να είπω, ουδέν εξ όσων πράττονται μετά φρονήσεως θα εύρωμεν να γίνεται άνευ λόγου, αλλά θα εύρωμεν να είναι ηγεμών όλων και των έργων και των διανοημάτων ο λόγος, και μάλιστα ότι κάνουν χρήσιν αυτού οι εξαιρετικά νουνεχείς. *ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, Περί άντιδόσεως 254-257*

Διδακτική ενότητα 3

Η φιλοσοφία ως προϋπόθεση για την ευδαιμονία

1) Ποιος είναι ο σκοπός της φιλοσοφίας;

2) Ποιους λόγους μπορούν να επικαλεστούν οι νέοι και οι γέροντες για να δικαιολογήσουν την απροθυμία τους να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία;

3) Ποια έννοια έχει κατά τον Επίκουρο η ευδαιμονία;

Απάντηση

- Είναι ένα ιδανικό εφικτό σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως φυλετικής καταγωγής, φύλου, ηλικίας, κοινωνικής θέσης και οικονομικής κατάστασης.
- Συνδέεται με τον φιλοσοφικό στοχασμό, με το «φιλοσοφεῖν» ως σταθερή προσωπική επιλογή του ανθρώπου, ως στάση ζωής.
- Είναι θέμα προσωπικό, καθώς κάθε άνθρωπος μπορεί να οικοδομήσει τη δική του, προσωπική, ευτυχία, ανεξάρτητα από τις υπάρχουσες εξωτερικές συνθήκες.
- Βρίσκεται στην κατάσταση της απόλυτης ανεξαρτησίας του ανθρώπου από καθετί που διαταράσσει την ηρεμία της ψυχής του. Αυτή η ευχάριστη ηρεμία και εσωτερική ειρήνη («ἀταραξία») επιτυγχάνεται με μακροχρόνια άσκηση

4) Πώς προσδιορίζει ο Επίκουρος την ηδονή;

5) Ποιος είναι ο χαρακτήρας και ο ρόλος της φιλοσοφίας κατά τον Επίκουρο;

Απάντηση: Η φιλοσοφία, όπως έχει πλέον κατανοηθεί, είναι ενέργεια η οποία «λόγοις και διαλογισμοῖς», δηλαδή με σκέψεις και συζητήσεις, έχει σκοπό να αντιμετωπίσει τα πρακτικά προβλήματα της ζωής και να υπηρετήσει την ευτυχισμένη ζωή. Καθώς η βάση της ανθρώπινης ύπαρξης αναγνωρίζεται ως ωφελμιστική, δηλαδή όλα όσα κάνει ή αποφεύγει ο άνθρωπος αποβλέπουν στην «ηδονή» και στην «ευδαιμονία», η φιλοσοφία είναι ο πιο σύντομος και ασφαλής δρόμος για την ευδαιμονία.

Η φιλοσοφία, λοιπόν, για τον Επίκουρο δεν είναι θεωρητική σπουδή και γνώση, δεν έχει αξία τόσο ως θεωρητική αναζήτηση, όσο ως πράξη που οδηγεί στην ευδαιμονία, στην ευτυχία. Είναι υπηρετική της ζωής, *ars vivendi* (δηλαδή, τέχνη του βίου), είναι δηλαδή χρήσιμη για τη ζωή του ανθρώπου, γιατί συνιστά πρόταση τρόπου ζωής που κάνει τον άνθρωπο ευτυχισμένο. Ακριβέστερα, η φιλοσοφία δεν είναι απλώς μια μέθοδος που τη χρησιμοποιείς για να πετύχεις τον σκοπό σου, είναι ο δρόμος και το τέρμα μαζί, εργαλείο και συγχρόνως στάση-επιλογή ζωής.

Στην παραπάνω προσέγγιση είναι φανερό η ανθρωποκεντρική θεώρηση των πραγμάτων στην επικούρεια φιλοσοφία: Καμιά πνευματική δραστηριότητα δεν υπηρετεί τον εαυτό της αλλά όλες τον άνθρωπο για την επίτευξη της ευτυχίας του. Το «φιλοσοφεῖν», συγκεκριμένα, δεν υπηρετεί την ίδια τη φιλοσοφία, αλλά έχει ως έσχατο στόχο να φέρει στον άνθρωπο εκείνη την ηρεμία και την ικανοποιητική γαλήνη που αποτελούν το αληθινό νόημα της ζωής και οδηγούν στην ευδαιμονία.

6) Πώς διαφοροποιείται η φιλοσοφία του Επικούρου από την προγενέστερη φιλοσοφική παράδοση;

Απάντηση:

- Το βασικό στοιχείο της ευδαιμονίας για τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη είναι η «ἀρετή», η ανωτερότητα, η τελειότητα της ψυχής, που συνδέεται με την ηθική πράξη. Επίσης, στην πλατωνική και στην αριστοτελική σκέψη το άτομο δεν επιδιώκει την ευδαιμονία αυστηρά και

μόνο για τον εαυτό του, αλλά χάριν του συνόλου, της πολιτικής κοινότητας. Παρόμοια, ο φιλόσοφος είναι «πολιτικός άνθρωπος», ενδιαφέρεται για την ευημερία του συνόλου και συγκροτεί θεωρητικά προτάσεις περί ευδαιμόμονος συλλογικού βίου.

- Κατά τον Επίκουρο, η αρετή είναι απαραίτητη για την ευδαιμονία, όχι όμως ως ουσιώδες συστατικό στοιχείο της, αλλά ως απλό μέσο για την κατάκτησή της.
- Η φιλοσοφία του Επικούρου, στηριγμένη σε βάσεις σαφώς λιγότερο θεωρητικές σε σχέση με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη και περισσότερο ρεαλιστικές, συνδέει την ανθρώπινη ευτυχία με την εξάλειψη κάθε πόνου και φόβου. Γι' αυτό θεωρεί ιδανικό της ζωής την ψυχική γαλήνη, την αταραξία.
- Ο Επίκουρος δε συναρτά την ευδαιμονία με την ηθική τελειότητα ούτε συνδέει την ατομική με τη συλλογική ευτυχία. Στο κέντρο του ενδιαφέροντός του δεν είναι το σύνολο και η ευδοκίμησή του, αλλά το άτομο και η καθημερινότητά του.
- Σε αντίθεση με την προγενέστερη φιλοσοφία, η αρετή δεν αποτελεί για τον Επίκουρο τον έσχατο, τον υπέρτατο ηθικό σκοπό της ζωής, αλλά μόνο προϋπόθεση για να οδηγηθεί κανείς στην «αταραξία», την κατάσταση απουσίας ψυχικής αναστάτωσης.
- Ενώ ο Πλάτων θεωρούσε τη φιλοσοφία επιστέγασμα, κατάληξη, μιας μακρόχρονης παιδευτικής πορείας, που δεν μπορεί να απευθύνεται σε όλους, αλλά στους λίγους και εκλεκτούς, αυτούς που θα αναλάβουν διοικητικά καθήκοντα, ο Επίκουρος κατεβάζει τον πήχη της φιλοσοφίας σε συγκεκριμένη στάση ζωής, που μπορούν να την υιοθετήσουν οι πάντες. «Ασφαλώς ο Επίκουρος έχει υπόψη του –και διαφοροποιείται από αυτήν– τη θέση του Πλάτωνα ότι η φιλοσοφία (διαλεκτική) απαιτεί μακρόχρονη προετοιμασία και παιδεία και ότι επομένως μόνο σε ώριμη ηλικία μπορεί να την ασκήσει»

7) Ποιο συγκεκριμένο περιεχόμενο έχει για εσάς η επιμεριστική (αόριστη) αντωνυμία **πάντα** στην περίοδο: *μελετᾷν οὖν χρῆ τὰ ποιοῦντα τὴν εὐδαιμονίαν, εἴπερ παρούσης μὲν αὐτῆς πάντα ἔχομεν, ἀπούσης δὲ πάντα πράττομεν εἰς τὸ ταύτην ἔχειν;*

Απάντηση: Πάντα ἔχομεν: τα στοιχεία που συνθέτουν την ευτυχία:

- Υλική επάρκεια
- Ομαλές και ειρηνικές συνθήκες ζωής
- Εσωτερική πληρότητα και γαλήνη
- Πνευματική διαύγεια
- Ηθική συγκρότηση
- Καθαρότητα βίου
- Κοινωνική καταξίωση και προσφορά

πάντα πράττομεν: ο αγώνας που κάνουμε για να κατακτήσουμε την ευτυχία:

- Ασκοῦμε βιοποριστικό επάγγελμα
- Εκπαιδευόμαστε, μορφωνόμαστε, καλλιεργούμε πνευματικά
- Συμμετέχουμε στο κοινωνικό –πολιτικό γίγνεσθαι
- Συνάπτουμε ποικίλες (κοινωνικές, φιλικές, οικογενειακές, επαγγελματικές) σχέσεις.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο Σωκράτης συζητά για την ενασχόληση με τη φιλοσοφία. Πώς συνδιαλέγονται τα λεγόμενά του με το κείμενο αναφοράς;

Σήμερα, όσοι οπωσδήποτε καταπιάνονται με τη φιλοσοφία αρχίζουν πάρα πολύ μικροί, μόλις σχεδόν βγουν από την παιδική ηλικία ως να φτάσουν σε ώρα να κοιτάζουν τα νοικοκυριά τους και τις βιοποριστικές των δουλειές· σ' αυτό το μεταξύ την πλησιάζουν και την παρατούν στη μέση, μόλις φτάσουν στο δυσκολότερο της μέρος· κι αυτοί είναι που περνούν για πιο σπουδαίοι φιλόσοφοι· και λέγω δυσκολότερο μέρος τα ζητήματα της διαλεκτικής. Όσο για το κατόπι, το θεωρούν και πολύ αν τ' αποφασίσουν να παρασταθούν σε καμιά φιλοσοφική διάλεξη που τους προσκαλέσουν και το κάνουν μάλλον έτσι για να περάσουν την ώρα τους· κι όταν φτάσουν στα γερατειά, εκτός πάρα πολύ λίγες εξαιρέσεις, σβήνει ολότελα ο ζήλος τους για τη φιλοσοφία, πολύ περισσότερο από τον ήλιο του Ηρακλείτου, αφού ούτε και ξανανάφτει πια.

Πώς λοιπόν πρέπει να γίνεται;

Ολωσδιόλου το εναντίο: στην πιο μικρή και στην παιδική τους ηλικία να περιορίζεται το πράγμα σε μια παιδιάστικη σπουδή και φιλοσοφία, και σ' αυτό τον καιρό, που βλασταίνουν και αντρειεύουν τα σώματα, να δίνουν σ' αυτά όλη τη μεγαλύτερή τους φροντίδα, για να μπορούν μια μέρα να τους εξυπηρετούν για τη σπουδή της φιλοσοφίας· κι όσο προχωρεί η ηλικία που αρχίζει η ψυχή να τελειοποιείται, με τόσο περισσότερη ένταση να καταγίνονται με τα γυμνάσματά της· κι όταν πια τελειώνει η δύναμή τους και δεν τους επιτρέπει να λαβαίνουν μέρος στους πολέμους και στους πολιτικούς αγώνες, τότε πια να τους αφήνουν απολυτούς να βόσκουν και τίποτ' άλλο να μην κάνουν που να χρειάζεται οπωσδήποτε κόπο, αφού προορισμός των είναι να ζήσουν ευδαίμονες τον υπόλοιπο χρόνο της ζωής των κι αφού πεθάνουν να στεφανώσουν και στον άλλο κόσμο τη ζωή που ζήσανε εδώ κάτω με τη μοίρα που της ταιριάζει. (Πλάτων Πολιτεία 498a-498c)

2. Στο παρακάτω απόσπασμα διαφαίνεται η θέση του Πλάτωνα ότι η φιλοσοφία (διαλεκτική) απαιτεί μακρόχρονη προετοιμασία και παιδεία, και ότι επομένως μόνο σε ώριμη ηλικία μπορεί κάποιος να την ασκήσει. Ασφαλώς ο Επίκουρος την έχει υπόψη του και διαφοροποιείται από αυτήν. Να αντικρούσετε την άποψη του Πλάτωνα χρησιμοποιώντας επιχειρήματα από το κείμενο αναφοράς.

Κι όταν γίνουν πενήντα χρονών, όσοι θα έχουν βγει σώοι από όλα αυτά και θα έχουν αποδειχτεί άριστοι από κάθε άποψη, στα πρακτικά ζητήματα και στις επιστήμες, πρέπει να οδηγηθούν πια στον τελευταίο αναβαθμό και να αναγκαστούν, σηκώνοντας ψηλά τα μάτια τα λαμπερά της ψυχής τους να τα κατευθύνουν σ' αυτό που χαρίζει σε όλους και σε όλα το φως και να αντικρίσουν το Αγαθό στην καθεαυτότητά του, κι έχοντας εκείνο ως υπόδειγμα στην υπόλοιπη ζωή τους, να στολίσουν την πόλη, τους πολίτες και τον εαυτό τους, καθένας με τη σειρά του. Τον περισσότερο χρόνο τους θα τον αφιερώνουν στη φιλοσοφία, όταν όμως έρθει η σειρά τους, θα κοπιάζουν και για τα ζητήματα του κράτους και θα αναλαμβάνουν αξιώματα για χάρη της πόλης θεωρώντας αυτή τη δραστηριότητά τους όχι κάτι όμορφο αλλά κάτι αναγκαίο — και εκπαιδεύοντας συνεχώς κατά τον ίδιο τρόπο άλλους, για να τους αφήσουν στη δική τους θέση ως φύλακες της πόλης, θα φύγουν να πάνε να μένουν στα νησιά των μακάρων. Η πόλη θα φτιάξει γι' αυτούς μνημεία και θα καθιερώσει θυσίες με δημόσια δαπάνη, θεωρώντας τους, αν το επιτρέψει και η Πυθία, ημίθεους, διαφορετικά ευτυχισμένους και θεϊκούς. Πλάτων, Πολιτεία 540a-c, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2: Η δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας και η πολιτική αρετή

Διδακτική ενότητα 4

Ο πρωταγόρειος μύθος: η διανομή των ιδιοτήτων στα ζώα

Προτεινόμενοι στόχοι

- Να κατανοήσουν οι μαθητές τις ιδέες που διατυπώνονται στο μύθο για τη δημιουργία των όντων, το φυσικό εξοπλισμό των ζώων και την ισορροπία στη φύση.
- Να γνωρίσουν το μύθο ως μέθοδο διδασκαλίας των σοφιστών.

Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοικτού τύπου

(ανάπτυξης και σύντομης απάντησης)

1. *Ἦν γάρ ποτε χρόνος*: Ποια είναι η λειτουργία της φράσης στη δομή του λόγου;
2. Τι υπήρχε πριν από τη δημιουργία των θνητών όντων;
3. Ο Πρωταγόρας αξιοποιεί στο μύθο αρχέγονες αντιλήψεις για τη Γη - Μητέρα και για τον αυτοχthonισμό. Να εντοπίσετε τις αντιλήψεις αυτές στο κείμενο και να εξηγήσετε τη σημασία τους για το μύθο. Θα σας βοηθήσουν οι γνώσεις σας από τη μυθολογία για τη θεοποίηση της Γης και ο μύθος του Κάδμου για τους «Σπαρτούς» (Καδμείους) Θηβαίους.
4. *ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν - τυποῦσιν αὐτὰ θεοί*: Νομίζετε ότι οι απόψεις αυτές έρχονται σε αντίθεση με τη θέση του Πρωταγόρα *περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὐθ' ὡς εἰσὶν οὐθ' ὡς οὐκ εἰσὶν οὐθ' ὅποιοί τινες ἰδέαν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι ἢ τ' ἀδηλότης καὶ βραχύς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου*; (Να συμβουλευτείτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας).
5. Από ποια στοιχεία δημιουργούν οι θεοὶ τα θνητά όντα; Ποιες κοσμολογικές αντιλήψεις φαίνεται να ακολουθεί ο Πρωταγόρας;
6. Ποιο ρόλο διαδραματίζει η μοίρα (εἵμαρμένη) στην ενότητα και πώς εξηγείται αυτός;
7. Με ποιες ιδιότητες - δυνάμεις εξόπλισε τα ζώα ο Επιμηθέας και από ποιους κινδύνους τα εξασφάλιζαν αυτές;
8. Να δείξετε ότι ο μύθος του Πρωταγόρα εξηγεί τελεολογικά το νόμο της αναπλήρωσης.

Ερμηνευτική ερώτηση κλειστού τύπου

Ο Επιμηθέας μοίρασε στα ζώα τις διάφορες ιδιότητες με σκοπό να αντισταθμίσει αδυναμίες. Να συμπληρώσετε με τη βοήθεια του κειμένου τις παρακάτω προτάσεις, ώστε να φαίνεται πώς εξασφαλίστηκε η ισορροπία στο ζωικό βασίλειο.

- Η ταχύτητα αντισταθμιζε την
- Τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμιζαν
- Όσα ζώα είχαν δύναμη δε χρειαζόνταν
- Όσα είχαν μεγάλο μέγεθος
- Τα όπλα αντισταθμιζαν
- Για να αντιμετωπίζουν τις καιρικές μεταβολές τους έδωσε
- Με πολυγονία προίκισε
- Ολιγογονία έδωσε
- Δεν έδωσε σε όλα τα ζώα την ίδια τροφή για να μην

Λεξιλογικές - Σημασιολογικές ασκήσεις

1. *πῦρ, γῆ*: Να χρησιμοποιήσετε τα ουσιαστικά ως πρώτο συνθετικό σε δέκα σύνθετα

2. Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις συνώνυμές τους που δίνονται στη στήλη Β.

A	B
κατάγειος	ἀποδίδωμι
κεράννυμι	ἱκετεύω, παρακαλῶ
νέμω	ἀμφιέννυμι
προσάπτω	ὑπόγειος
ἀμπίσχω	μείγνυμι
ἰσχύς	μερίζω
μηχανῶμαι	ἰσχυρός, πυκνός
παραιτοῦμαι	δύναμις, σθένος
στερεός	ἐπινοῶ

3. *κατευνάζω, κατανάλωση, εκδορά, ἀμπέχονο, αὐτάρκεια, σαρκοβόρο, καταβροχθίζω, περιδέραιο*: Να εντοπίσετε στο κείμενο τις ομόρριζες των λέξεων που σας δίνονται (μερικές από αυτές αναφέρονται στην ίδια λέξη του κειμένου).

4. *παραιτοῦμαι*: Να γράψετε ποια σημασία έχει το ρήμα στο κείμενο και ποια έχει σήμερα.

5. Με ποιες λέξεις του κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι λέξεις της ν.ε.: γενική, ανάγωγος, αφοπλισμός, βιομήχανος, αναύξητος, σώσμα, σχεδόν, κέρασμα, βοτανικός, παρανάλωμα, εγγόνι, βιοποριστικός;

6. Με ποιες λέξεις του κειμένου συνδέονται ετυμολογικά οι παρακάτω λέξεις: τυποποίηση, μερίδα, μείγμα, σθενάρος;

7. *κατάγειον*: Να σχηματίσετε 5 ομόρριζα στα νέα ελληνικά χρησιμοποιώντας το β' συνθετικό της λέξης ως α' ή β' συνθετικό.

8. Να δώσετε τα αντώνυμα των παρακάτω λέξεων του κειμένου στα αρχαία ελληνικά: ἀσθενεστέρους, ἄοπλον, κατάγειον, οἰκεία.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. *Να εντοπίσετε στο μύθο του Πρωταγόρα κοινά στοιχεία με άλλους θεογονικούς και ανθρωπογονικούς μύθους, άντλώντας τα από το απόσπασμα που ακολουθεί.*

Μύθοι με θέμα τη δημιουργία του ανθρώπου από χώμα μας είναι γνωστοί και από άλλους λαούς (Αιγύπτιους, Βαβυλώνιους) [...] Όλοι οι αρχαιοελληνικοί μύθοι, θεογονικοί και ανθρωπογονικοί, που αναφέρονται σε όντα γεννημένα από γη, χώμα, πηλό, πέτρα, ακόμα και πετρωμένο καρπό, σπόρο και αβγό με κέλυφος από πέτρωμα, όλοι βασίζονται στην πρωταρχική διαπίστωση της γεννητικής δύναμης της γης, που σε κοινωνίες με μητριαρχικά πρότυπα εκφράζεται προεπιστημονικά με την πίστη στην παμμήτεια Γη. Ειδικά για τον ανθρωπογονικό μύθο της Πανδώρας, η ανάπτυξη της κεραμικής προϋποτίθεται: Οι θεοί που πλάθουν ανθρώπινα πλάσματα *κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν* τους έχουν πρότυπο τους ανθρώπους, που δίνουν τη δική τους μορφή στους θεούς τους, όταν πάνω στον κεραμευτικό τροχό κατασκευάζουν τα λατρευτικά τους ομοιώματα. Αυτή η ιδέα λειτουργεί ακόμα και στην πρώιμη ελληνική επιστήμη. Έτσι στον 6ο αι. π.Χ. ένας φιλόσοφος με γαιοκρατική φυσική θεωρία, ο Ξενοφάνης διδάσκει: όλοι έχουμε γίνει από χώμα και νερό [πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκγενόμεσθα (απόσπ. 29 DK)].

Ελληνική Μυθολογία, Εκδοτική Αθηνών, τ. 2, σ.58

2. *Ποια αντίληψη προβάλλεται στα ακόλουθα αποσπάσματα σχετικά με τη δημιουργία του κόσμου;*

ΤΙΜΑΙΟΣ: Ας δούμε λοιπόν για ποια αιτία ο Δημιουργός συνέθεσε το γίνεσθαι και όλο αυτό το σύμπαν. Ήταν αγαθός, και στον αγαθό δεν γεννιέται ποτέ κανένας φθόνος για οτιδήποτε. Καθώς

λοιπόν δεν είχε φθόνο, θέλησε να γίνουν τα πάντα όσο το δυνατόν παρόμοια με τον ίδιο. Αυτή είναι η πιο έγκυρη αρχή για το γίνεσθαι και τον κόσμο που μπορεί κανείς να αποδεχθεί, αν συμβουλευθεί ανθρώπους με φρόνηση, θέλοντας επομένως ο Θεός να είναι τα πάντα αγαθά και να μην υπάρχει κατά το δυνατόν τίποτε ατελές, παρέλαβε όλα όσα ήταν ορατά —και βρίσκονταν όχι σε ηρεμία αλλά σε άρρυθμη και άτακτη κίνηση— και τα έφερε από την αταξία στην τάξη, θεωρώντας ότι η τάξη είναι από κάθε πλευρά καλύτερη.

Στον άριστο δεν ήταν ούτε είναι επιτρεπτό να κάνει τίποτε άλλο από το κάλλιστο. Αφού λοιπόν συλλογίστηκε, αντιλήφθηκε ότι, στη φυσική τάξη των ορατών πραγμάτων, δεν θα μπορούσε ποτέ να προκύψει ένα σύνολο χωρίς νου που να είναι ωραιότερο από ένα σύνολο με νου· από την άλλη, νους χωρίς ψυχή είναι αδύνατον να υπάρξει. Αποφάσισε λοιπόν να συνθέσει το σύμπαν τοποθετώντας νου στην ψυχή και ψυχή στο σώμα, με την πεποίθηση ότι το έργο του θα ήταν το ωραιότερο και το καλύτερο στη φύση. Ακολουθώντας την εύλογη υπόθεση πρέπει επομένως να πούμε ότι αυτός ο κόσμος είναι έμβιο ον, προικισμένο με ψυχή και νου· και η αλήθεια είναι ότι γεννήθηκε από την πρόνοια του Θεού.

ΠΛΑΤΩΝ *Τίμαιος* 29e–30c, *Μτφρ. Β. Κάλφας. 1995.*

«...Στην αρχή υπήρχε το Χάος, η Νύχτα, το μαύρο Έρεβος κι ο πλατύς Τάρταρος, και δεν υπήρχε ούτε η Γή, ούτε ο Αέρας ούτε ο Ουρανός και στους άπειρους κόλπους του Ερέβους η μαυροφτέρουγη Νύχτα γεννάει πρώτα ένα ανεμόδαρτο αυγό, απ' όπου, σαν ήρθε η ώρα, βγήκε ο φλογερός ο Έρωτας, με χρυσά φτερά ν' αστράφτουν στην ράχη του, όμοιος μ' ανεμοστρόβιλο. Αυτός σμίγοντας με το φτερωτό, σκοτεινό Χάος στον πλατύ Τάρταρο, ξεκλώσησε την γενιά μας και την πρωτόβγαλε στο φως. Δεν υπήρχε γενιά αθανάτων πριν ο Έρωτας όλα τα ανακατέψει, όταν όμως αναμείχθηκαν, δημιουργήθηκε ο Ουρανός, ο Ωκεανός, η Γή κι η άφθαρτη γενιά των μακαρίων θεών...».

Αριστοφάνης, Όρνιθες

3. Πώς παρουσιάζει ο Πλάτων το ανθρώπινο γένος στα πρώτα του στάδια; Να συγκρίνετε τα λεγόμενά του με το μύθο του Πρωταγόρα.

Τον παλιότερο καιρό η ανθρώπινη φύση δεν ήταν όμοια με τη σημερινή, αλλά διαφορετική. Όταν δηλαδή πρωτοφάνηκαν στη γη τα φύλα των ανθρώπων ήταν τρία, όχι δυο (όπως τώρα, αρσενικό και θηλυκό), αλλά εκτός απ' αυτά υπήρχε κι ένα τρίτο, που μέσα του είχε τα δυο άλλα ενωμένα· σήμερα κρατούμε τ' όνομά του, το ίδιο όμως χάθηκε· τότε λοιπόν υπήρχε και φύλο με ξεχωριστή μορφή και όνομα, το αρσενικοθήλυκο, που το συναποτελούσαν και τα δυο, και το αρσενικό και το θηλυκό· τώρα απόμεινε μόνο το όνομα, που το τυλίγει η ντροπή. Που λες, το παρουσιαστικό τού κάθε τέτοιου ανθρώπου ήταν στρογγυλό· η ράχη σχημάτιζε περιφέρεια, το ίδιο και η μέση· χέρια τέσσερα, σκέλη όσα και τα χέρια και δυο πρόσωπα πάνω σε σβέρκο κυλινδρικό, το 'να ολόιδιο με τ' άλλο· πάνω απ' αυτά τα δυο πρόσωπα, που το καθένα τους αντίκριζε το αντίθετο σημείο του ορίζοντα, είχε ένα κεφάλι με τέσσερα αυτιά.

ΠΛΑΤΩΝ *Συμπόσιον* (189-190)

4. Η αρχή του κόσμου

Αρχή όλων των πραγμάτων είναι το νερό.

(Θαλήης)

Αρχή όλων όσων υπάρχουν είναι το άπειρο.

(Αναξίμανδρος)

Όπως η ψυχή μας, που είναι αέρας μας συγκρατεί, έτσι πνεύμα και αέρας περιέχει και συγκρατεί τον κόσμο όλο.

(Αναξίμενης)

Όλα ανταλλάσσονται με φωτιά και η φωτιά με όλα.

(Ηράκλειτος)

Από: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C128/680/4511,20316/>

Διδακτική ενότητα 5

Ο πρωταγόρειος μύθος: η κλοπή της φωτιάς –έντεχνη σοφία και λόγος

Προτεινόμενοι στόχοι

Να κατανοήσουν οι μαθητές:

- τη θέση του ανθρώπου στη φύση,
- την αδυναμία του πρωτόγονου μπροστά στη φύση και
- τη σημασία της τεχνολογίας για την εξέλιξη του ανθρώπου.

Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοικτού τύπου

(ανάπτυξης και σύντομης απάντησης)

1. Σε ποια κατάσταση βρέθηκε ο άνθρωπος στην «επιθεώρηση» του Προμηθέα;
2. Πώς έλυσε ο Προμηθέας το πρόβλημα που είχε δημιουργήσει η κατανομή του Επιμηθέα;
3. *τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί*: «Οι τεχνικές γνώσεις εννοούνται εδώ χορηγημένες στον άνθρωπο ως ολοκληρωμένο σύνολο a priori και όχι ως θησαύρισμα σταδιακής πείρας μέσα στους αιώνες». Συμφωνείτε με την «ανάγνωση» αυτή του μύθου ή όχι και γιατί;
4. Πώς υποκαθιστά ο άνθρωπος την έλλειψη οργάνων προσαρμογής;
5. Γιατί ο Ήφαιστος και η Αθηνά αναφέρονται μαζί; Τι αντιπροσώπευαν και ποια σχέση είχαν με την Αθήνα;
6. Ο Πρωταγόρας στο μύθο αναφέρεται στον άνθρωπο γενικά, χωρίς καμία διάκριση καταγωγής, κοινωνικής τάξης κτλ. Η έννοια άνθρωπος είναι δηλαδή γενική και δηλώνει το ανθρώπινο γένος. Ποια σημασία νομίζετε ότι έχει η αντίληψη αυτή; Πώς θα κρίναμε σήμερα τη σπουδαιότητά της; (Να διαβάσετε από την εισαγωγή του βιβλίου σας τα σχετικά με τον Ιππία και τον Αντιφώντα, σσ. 26 και 28).
7. Διὸς φυλακαί: Τις φρουρές αποτελούσαν η Βία και το Κράτος, όργανα της εξουσίας του Δία, που συναντάμε στη Θεογονία του Ησιόδου (385) και τον Προμηθέα Δεσμώτη του Αισχύλου (στ. 12-87). Τι συμβολίζουν, κατά τη γνώμη σας, σε συνδυασμό με την όλη παρουσία των θεών στο μύθο του Πρωταγόρα;
8. Τι νομίζετε ότι συμβολίζει η κλοπή της φωτιάς από τον Προμηθέα;
9. Πώς εξυπηρετεί την οικονομία του μύθου (ενότητες 4 και 5) ο καταμερισμός των αρμοδιοτήτων ανάμεσα στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα;
10. Να εντοπίσετε στο κείμενο τις λέξεις που αναφέρονται στον Επιμηθέα και τον Προμηθέα (ενότητες 4 και 5) και να σκιαγραφήσετε την προσωπικότητα και το ρόλο καθενός στη δημιουργία. Να λάβετε υπόψη σας και την ετυμολογία των ονομάτων τους.
11. Στο μύθο του Πρωταγόρα η σύνταξη είναι απλή, η σύνδεση παρατακτική, χωρίς μακροσκελείς περιόδους, οι επαναλήψεις λέξεων, ρημάτων ιδίως, συχνές, αλλά παράλληλα ο λόγος χαρακτηρίζεται από συσσωρευση ποιητικών εκφράσεων. Να εντοπίσετε τα σχετικά σημεία του κειμένου, στις ενότητες 4 και 5, και να εξηγήσετε αυτόν τον τρόπο γραφής.

(Απάντηση: Συνυπάρχουν στοιχεία του λαϊκού ύφους και ποιητικές εκφράσεις. Παραδείγματα λαϊκού ύφους: 1) η αρχή του μύθου, ἦν ποτὲ χρόνος, 2) η απλή κατασκευή του λόγου, η απέρριπτη σύνδεση

χωρίς μεγάλες περιόδους (συνηθέστεροι σύνδεσμοι: δέ, μέν - δέ), 3) συχνότατη χρήση του οὖν, 4) του έπειδή, 5) επανάληψη της ίδιας λέξης - και μάλιστα ρήματος και μετοχής στην ίδια πρόταση κτλ. Παραδείγματα ποιητικών εκφράσεων: ἄοπλον φύσιν, σμικρότητι ἤμπισχε, πτηνῶν φυγὴν κτλ. Μιμείται από τη μια το περίτεχνο ύφος του σοφιστή και από την άλλη την αφέλεια και φυσικότητα του λαϊκού τρόπου έκφρασης που ταιριάζει στην αφήγηση του μύθου).

Ερμηνευτικές ερωτήσεις κλειστού τύπου ή συνδυασμός ερωτήσεων κλειστού και ανοικτού τύπου

1. Να συμπληρώσετε δίπλα σε κάθε χαρακτηρισμό των ανθρώπων τις αντίστοιχες ιδιότητες με τις οποίες ο Επιμηθέας όπλισε τα ζώα (ενότητα 4 και 5).

Η διανομή του Επιμηθέα

Αντίθετα τα ζώα

άφησε τον άνθρωπο:

μετά τη διανομή είχαν:

A

B

γυμνόν

.....

άνυπόδητον

.....

ἄστρωτον

.....

ἄοπλον

.....

2. Α. Στο μύθο επισημαίνεται ότι ο Επιμηθέας ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα. Στη φράση αυτή μπορούμε να διαβάσουμε ότι η φύση κάνει οικονομία δυνάμεων, ότι τίποτα στη φύση δεν γίνεται μάταια, όλα εξυπηρετούν ένα σκοπό, αλλά δεν αποκλείεται το «λάθος», το τυχαίο. Η «ανάγνωση» αυτή δεν μας εμποδίζει να αναγνωρίσουμε ότι η επισήμανση του Πρωταγόρα για το λάθος του Επιμηθέα εξυπηρετεί την οικονομία του μύθου.

Β. Να επιβεβαιώσετε, με συγκεκριμένη αναφορά στο κείμενο και στη φράση, την ανάγνωση αυτή στο σύνολό της ή απορρίπτοντας ορισμένα μέρη της, με τα οποία δεν συμφωνείτε.

3. Στο μύθο (ενότητα 4) δεν αναφέρεται πού βρίσκονταν τα «δώρα» του Επιμηθέα (οι διάφορες δυνάμεις) πριν τα μοιράσει στα ζώα. Αντίθετα προσδιορίζεται (ενότητα 5η) ότι το πῦρ, η ἔντεχνος σοφία και η πολιτική (τέχνη) βρίσκονταν στην κατοικία των θεών. Αυτή η διαφορά μπορεί να αποδεικνύει:

α) Τη σημασία τους για τον άνθρωπο.

β) Τη δυσκολία με την οποία τα εξασφαλίζουν οι άνθρωποι.

γ) Ότι αντιπροσωπεύουν ένα ανώτερο στάδιο πολιτισμού.

δ) Ότι ο θεός - δημιουργός κρατά για τον εαυτό του ό,τι νομίζει ότι μπορεί να απειλήσει τη θέση του.

A. Να επιλέξετε την πιο εύστοχη, κατά τη γνώμη σας, άποψη.

B. Να δικαιολογήσετε την επιλογή σας.

Λεξιλογικές - Σημασιολογικές ασκήσεις

1. τὴν ἔντεχνον σοφίαν, τὴν ἔμπυρον τέχνην: Να σχηματίσετε τέσσερα ονοματικά σύνολα για καθένα από αυτά που δίνονται, με διαφορετικό κάθε φορά επίθετο.

2. κλέψας < κλέπτω: α) Να σχηματίσετε τρία παράγωγα ουσιαστικά από το ρήμα. β) Χρησιμοποιώντας ως πρώτο συνθετικό το θέμα του ρήματος να γράψετε δύο σύνθετες λέξεις.

3. Να εντοπίσετε στο κείμενο λέξεις ομόρριζες με τις ακόλουθες:

πολυμήχανος, μελωδικός, οδόστρωμα, εύχρηστος, επίφοβος, κοινόβιο, λαθροκυνηγός, προμήθεια, κόσμημα.

4. Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις της στήλης Α με τις αντώνυμές τους που δίνονται στη στήλη Β.

A	B
ἀπορῶ	ἀπορία
ἄλογα	μηχανῶμαι, ἐφευρίσκω
καταναλίσκω	ἔλλογα
εὐπορία	φυλάττω, φείδομαι

5. Να γράψετε σύνθετες λέξεις της α.ε. ή της ν.ε. με τις λέξεις σοφός και ἄνθρωπος.
6. Να εντοπίσετε με ποιες λέξεις του κειμένου παρουσιάζουν ετυμολογική συγγένεια οι λέξεις: δυναμίτιδα, γενική, επίσκοπος, άσχετος, εφημερίδα, κτηματίας, εισιτήριο, δοτική, ένδικος.
7. Με ποιες λέξεις του κειμένου συνδέονται ετυμολογικά οι παρακάτω λέξεις: δώρο, εισιτήριο, όραση, όπλα, μελικός;
8. «πῦρ»: α) Να χρησιμοποιήσετε τη λέξη ως συνθετικό σε 10 σύνθετα (ουσιαστικά, επίθετα, επιρρήματα), β) να γράψετε 4 παράγωγα της λέξης στα νέα ελληνικά.
9. «γῆ»: Να γράψετε σύνθετα (στα νέα ελληνικά) με όλα τα θέματα του ουσιαστικού (-γειος, γη-, γαιο-, γεω-).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η εικόνα του φιλεϋσπλαχνου Προμηθέα στην αρχαία ελληνική γραμματεία

A. Με βάση τα παρακάτω κείμενα (1+2), καθώς και το κείμενο αναφοράς να συνθέσετε την προσωπικότητα του Προμηθέα με βάση τα λόγια, τις σκέψεις και τις πράξεις του.

1. Έτσι ωργισμένος τούπε ο Δίας πόχει τις αιώνιες βουλές· κι' από τα τότε αναθυμούμενος τον δόλο πάντα, δεν κατεύθυνε πια την ορμή της ακάματης φλόγας στα φράξα για τους ανθρώπους τους θνητούς που κατοικούν στη γην επάνω (564). **Αλλά ο αντρείος ο γιος του Ιαπετού τον εξαπάτησε, κλέβοντας μέσα σε κούφιο καλάμι της φλόγας της ακάματης τη μακρόφεγγη λάμψη.** Μα τούτη η πράξι δάγκωσε μέσ' στην ψυχή κατάβαθα τον Δία π' από ψηλά βροντάει και την καρδιά του μαύρισε η χολή καθώς ανάμεσα είδε στους ανθρώπους τη μακρόφεγγη της φλόγας λάμψη (569). *Ησίοδος, Θεογονία, στ.561-569*

2. ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ: Δέστε, θεός, από θεούς, πώς πάσχω*.

Χάρισα στους θνητούς ο δύστυχος τα θεία δώρα
και μπήκα στην ανάγκης το ζυγό.
Έκλεψα κι έκρυψα σε ξύλο κουφωτό
το σπόρο του πυρός*, το δάσκαλο
για πάσα* τέχνη των θνητών, προίκα μεγάλη.
Για τέτοιο κρίμα πληρώνω μετέωρος
στην ερημιά, καρφωμένος σε τούτο το βράχο.

Με βλέπετε τον άμοιρο θεό δεσμώτη,
τον εχθρό του Διός, το μισημένο
απ' όλους τους θεούς, αυτούς
που στην αυλή του Διός συχνοδιαβαίνουν.
Γιατί πολύ τον άνθρωπον αγάπησα.
Αισχύλος, Προμηθέας Δεσμώτης, μετάφραση: Κ.Χ. Μύρης

B. Να εξηγήσετε τεκμηριωμένα ποια από τις δύο θεωρίες του πολιτισμού (που παρατίθενται στο ακόλουθο κείμενο) υπηρετεί ο μύθος του Προμηθέα.

Η μυθοπλασία της δημιουργίας του ανθρώπου από τη γη, στη βάση της κεραμικής και με συντελεστή τη φωτιά, φάνηκε πρόσφορη στο να αναπτυχθούν δύο διαμετρικά αντίθετες θεωρίες του πολιτισμού: **Η μία αισιόδοξη**, τη βλέπουμε στη σοφιστική ερμηνεία του μύθου, αναγνωρίζει στη φωτιά τη «θεία δωρεά» και τη «θεία δύναμη», το πρώτο όπλο του ανθρώπου και τον πρώτο παράγοντα πολιτισμού· **η άλλη απαισιόδοξη**, εκπροσωπούμενη από πολλούς, από τον Ησίοδο ως τους κυνικούς φιλοσόφους, βλέπει στη φωτιά και στη χρήση της την αρχή κάθε κακού, «θεού οργή», «θεία τιμωρία», και πηγή δυστυχίας για το ανθρώπινο γένος.

Ελληνική Μυθολογία, Εκδοτική Αθηνών, τ. 2, σ.59

Διδακτική ενότητα 6

Ο πρωταγόρειος μύθος: το δώρο του Δία

Η πολιτική αρετή ως κοινή και αναγκαία ιδιότητα των ανθρώπων

Προτεινόμενοι στόχοι

Να κατανοήσουν οι μαθητές:

- τα στάδια εξέλιξης του πολιτισμού,
- τη σημασία της *πολιτικής αρετής* για τη συγκρότηση πολιτικών κοινωνιών,
- το νόημα που έχουν η *αίδώς* και η *δίκη* ως προϋπόθεση της πολιτικής αρετής,
- τη σημασία της ίδρυσης πόλεων,
- το συμβολισμό του μύθου.

Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοικτού τύπου

(ανάπτυξης και σύντομης απάντησης)

1. Ποια στάδια εξέλιξης πέρασε ο άνθρωπος σύμφωνα με το μύθο; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά καθενός; (Βλ. και ενότητα 5).
2. *Θείας μετέσχε μοίρας*: Με ποιο τρόπο συμμετείχε ο άνθρωπος στη μοίρα, στο μερίδιο, των θεών;
3. Τι είχαν επιτύχει και σε ποιο στάδιο εξέλιξης είχαν φτάσει οι άνθρωποι πριν από τη δημιουργία πόλεων;
4. Ποια άποψη εκφράζει για τη γλώσσα ο Πρωταγόρας; Να τη συγκρίνετε με τις απόψεις του Ηροδότου για το ίδιο θέμα.
5. *Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζώων μόνον θεοὺς ἐνόμισε, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν*: Στο χωρίο αυτό ο Πρωταγόρας φαίνεται να δέχεται ότι το θρησκευτικό συναίσθημα είναι έμφυτο. Πώς εξηγείται η άποψή του αυτή, αν τη συσχετίσουμε με τις γενικότερες περί θεών αντιλήψεις του; (Για την απάντησή σας θα χρειαστεί να διαβάσετε πάλι την εισαγωγή του βιβλίου σας, σελ. 25).
6. Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι, όταν ζούσαν διασκορπισμένοι και ποια προβλήματα αντιμετώπισαν στις πόλεις αμέσως μετά την ίδρυσή τους; Πού οφείλονταν τα προβλήματα αυτά;
7. Η πολεμική τέχνη παρουσιάζεται ως μέρος της πολιτικής. Πώς εξηγείται αυτό, κατά τη γνώμη σας;
8. *ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις*: Να συγκρίνετε την άποψη του Πρωταγόρα με αυτή του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος είναι φύσει ζῷον πολιτικόν.

9. Αφού συγκρίνετε το μύθο του Πρωταγόρα για τα επιτεύγματα του ανθρώπου στον τομέα της τεχνολογίας με τα στοιχεία που μας δίνει ο Σοφοκλής στο πρώτο στάσιμο της Άντιγόνης για το ίδιο θέμα, να επισημάνετε όποιες διαφορές ή ομοιότητες υπάρχουν.

10. Η λέξη πόλις επαναλαμβάνεται στο κείμενο πέντε φορές. Τι δηλώνεται, κατά τη γνώμη σας, με την επανάληψη αυτή;

11. α) *αἰδώς, δίκη*: Ποιο είναι το περιεχόμενο καθεμιάς έννοιας;

β) Γιατί θεωρούνται *πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί*;

12. Σε ποιο σημείο του κειμένου γίνεται αναφορά στον καταμερισμό της εργασίας; Ποια σημασία τού αποδίδει ο Πρωταγόρας για την εξέλιξη του πολιτισμού και γιατί η πολιτική δεν μπορούσε να περιλαμβάνεται στον καταμερισμό αυτό;

13. *οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν (αἰδοῦς καὶ δίκης) μετέχοιεν*: Η άποψη αυτή αναφέρεται μόνο σε δημοκρατικά πολιτεύματα ή σε όλα; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

14. Ποιο στάδιο στην εξελικτική πορεία του ανθρώπου εκπροσωπεί η πολιτική τέχνη και πώς συντελείται το πέρασμα σ' αυτό;

15. *καὶ νόμον γε θὲς ... πόλεως*: Πώς εξηγείται η ανάγκη νόμου για την τιμωρία όποιου δε μετέχει στην *αἰδῶ* και τη *δίκη*, αφού αυτές μοιράστηκαν σε όλους;

16. *κτείνειν ὡς νόσον πόλεως* : Πώς κρίνετε το μέτρο αυτό;

17. Η *αἰδώς* και η *δίκη* δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο, κατανέμονται βέβαια σε όλους, αλλά σε μεταγενέστερο στάδιο. Ποια σημασία έχει η θέση αυτή για τη διδασκαλία της αρετής που επαγγέλλεται ο Πρωταγόρας;

18. *Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, ... αἰτία*: Σε ποιο επιχείρημα του Σωκράτη απαντά ο Πρωταγόρας και ποια στάση τηρεί απέναντι στο αθηναϊκό πολίτευμα;

19. Πώς αντιμετωπίζουν οι Αθηναίοι τους ρήτορες (ομιλητές) στην εκκλησία του δήμου; Πώς εξηγείται η στάση τους; Η απάντησή σας να στηριχθεί μόνο στο κείμενο.

Συνδυασμός ερωτήσεων κλειστού και ανοικτού τύπου

1. Ο Δίας μοιράζει σε όλους την *αἰδῶ* και τη *δίκη*, αλλά παράλληλα θεσπίζει νόμο για την τιμωρία όποιου δε μετέχει σ' αυτές. Από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι:

α) Ο Πρωταγόρας αντιφάσκει, για να δικαιολογήσει το επάγγελμά του (δάσκαλος της πολιτικής αρετής).

β) Η *αἰδῶς* και η *δίκη* δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο. Αν ήταν, ούτε τα εγκλήματα και γενικά η απείθεια στο νόμο θα εξηγούνταν, ούτε ο Πρωταγόρας θα δικαιωνόταν ως δάσκαλος της πολιτικής αρετής.

γ) Ο Δίας, αφού δίνονται σε μεταγενέστερο από τη δημιουργία του ανθρώπου στάδιο, δεν μπορεί να τις επιβάλει σε όλους καταναγκαστικά.

δ) Είναι τόσο αναγκαίες για την ύπαρξη της πόλης, ώστε η τιμωρία για την παραβίασή τους θα πρέπει να είναι σκληρή.

A. Να επιλέξετε τις δύο πιο εύστοχες, κατά τη γνώμη σας, απόψεις.

B. Να τις αναπτύξετε, αιτιολογώντας την επιλογή σας.

2. Ο Δίας νιώθει την ανάγκη να προστατεύσει τους ανθρώπους από τον αφανισμό. Αυτό σημαίνει ότι:

α) Είναι ο δημιουργός και αισθάνεται υπεύθυνος για τα δημιουργήματά του.

β) Το επιβάλλει η ανάγκη του μύθου να δικαιολογηθεί η κατανομή της *αἰδοῦς* και της *δίκης*.

γ) Η παρέμβαση του Δία αντιπροσωπεύει τη συνειδητοποίηση της ανάγκης συμβίωσης, την ανάπτυξη της ηθικής συνείδησης.

δ) Στις διάφορες θρησκείες οι θεοί παρεμβαίνουν για να σώσουν τους ανθρώπους, έστω και την τελευταία στιγμή.

A. Να επιλέξετε δύο από τις παραπάνω απόψεις που, κατά τη γνώμη σας, είναι πιο εύστοχες.

B. Να τις αναπτύξετε, αιτιολογώντας την επιλογή σας.

3. A. Να σημειώσετε δίπλα από κάθε στάδιο ή φάση του πολιτισμού τις ανάγκες ή την κατάσταση του ανθρώπου ή τα επιτεύγματα που αντιστοιχούν σ' αυτή σύμφωνα με το μύθο (ενότητες 5 και 6).

α) φάση του Επιμηθέα.....

β) φάση του Προμηθέα.....

γ) φάση του σχηματισμού των πόλεων.....

B. Ποιες από τις ανάγκες του ανθρώπου, όπως δηλώνονται στην πρώτη φάση, ικανοποιούσε καθένα από τα επιτεύγματα αυτά;

Λεξιλογικές - Σημασιολογικές ασκήσεις

1. *δεσμοί φιλίας συναγωγί*: Να συνθέσετε το ρήμα ἄγω με πέντε προθέσεις και να σχηματίσετε από κάθε σύνθετο ένα παράγωγο κατά το παράδειγμα *συνάγω - συναγωγός ή συναγωγή*. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε και παραγωγικές καταλήξεις. Με τις λέξεις που θα προκύψουν να σχηματίσετε ισάριθμα ονοματικά σύνολα. Να προσέξετε τον τονισμό.

2. *δεσμοί < δέω-δῶ (θ. δεσ-)*: Τα ουσιαστικά που παράγονται από ρήματα με τις παραγωγικές καταλήξεις *-μός, -(ε)τός, -ος* (αρσ. β' κλ.), *-σις, -σία, -ή ή -ά* (όταν προηγείται ρ), *-ία ή -εία*, σημαίνουν την *ενέργεια*, το *πάθος* ή την *κατάσταση*. Να σχηματίσετε παράγωγα ουσιαστικά από τα ακόλουθα ρήματα, χρησιμοποιώντας όσες από τις παραπάνω καταλήξεις ταιριάζουν: *όδύρομαι, σείω, ἀγείρω* (θ. ἀγερ-), *συναγείρω, τίκτω* (θ. τεκ-, τοκ-), *λύω, παύω, στέφω, αἶρω, ἐγείρω, χρήσμαι-χρῶμαι, σημαίνω, στρέφω, πέμπω, φυλάττω, χαίρω* (θ. χαρ-), *ἀγγέλλω, ὀμιλέω-ῶ, μαρτυρέω-ῶ, λατρεύω, δουλεύω, μαντεύω, ἀριστεύω, βασιλεύω*.

3. *δικαιοσύνη, φημί, μετέχω, ἀθροίζω, ταχέως (ταχύ), δίδωμι, δείδω (δείσας)*: Να γράψετε στην αρχαία ελληνική από ένα συνώνυμο ή αντώνυμο για καθεμία λέξη που σας δίνεται.

4. *νέμω, (δια)φθείρω, νόσος, δίκη, κόσμος*: Από το θέμα καθεμιάς λέξης που σας δίνεται να σχηματίσετε πέντε παράγωγες (απλές ή σύνθετες) και να γράψετε δέκα σύντομες φράσεις (με δύο παράγωγα από κάθε λέξη).

5. Να μεταφέρετε τις ακόλουθες προτάσεις στη νέα ελληνική:

α) οἱ ἄνθρωποι θείας μοίρας μετέχουσι:

β) σκεδαννύμενοι διεφθείροντο:

γ) δεῖ τὰς συμβουλὰς διὰ δικαιοσύνης πάσας ἰέναι καὶ σωφροσύνης:.....

δ) τούτῳ ὥοντο μετεῖναι συμβουλῆς:

6. Να εντοπίσετε στο αρχαίο κείμενο και να γράψετε τις λέξεις που συνδέονται ετυμολογικά με τις ακόλουθες: *νέμεση, απρόσιτος, νομός, ανοχή, νομίζω, ιταμός, συμμετοχικός, ανδρείκελο, διαβουλεύσεις, εικόνα, γονίδιο, βάθρο, δωρεά, ιαματικός, ισθμός*.

7. Η λύση του Προμηθέα στο πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο άνθρωπος συνιστά (για τον Πρωταγόρα) τη διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα. α) Ποια είναι αυτή; β) Να τη συγκρίνετε με την άποψη του Αριστοτέλη ότι η διαφορά ανθρώπου - ζώου συνίσταται στην ικανότητα του λόγου (λογικής και ομιλίας)- Δ.Ε.17, σελ.160, Φάκελος Υλικού.

Απάντηση: Ο Προμηθέας έδωσε στον άνθρωπο τη δυνατότητα όχι μόνο να επιβιώσει, αλλά και να διαφοροποιηθεί από τα άλλα έμβια όντα, δημιουργώντας κάποιες θεμελιώδεις μορφές πολιτισμού, πρώτον μὲν ... τροφὰς ἤϋρετο. Ο Αριστοτέλης δίνει έμφαση στο λόγο, ο Πρωταγόρας όχι μόνο στη λογική - όπως εννοείται με την έντεχνη σοφία - αλλά και στην κατασκευαστική ικανότητα του ανθρώπου. ♦ Η σύγκριση που ζητείται δεν έχει στόχο να αναδείξει κάποια άποψη ως ανώτερη, αλλά να επισημάνει τη σχέση και τη διαφορά. Η βασική αρχή που προϋποτίθεται στο μύθο για τον Προμηθέα είναι ότι ο άνθρωπος δημιουργεί τον εαυτό του και τον κόσμο του. Το παράδειγμα του Προμηθέα εκφράζει επίσης τα αιτήματα του ανθρωπισμού. Ο Προμηθέας «αναπτύσσει και ενισχύει το ανεξάρτητο και φιλόανθρωπο ήθος του με την πρόθεση να απαλλάξει τους συνανθρώπους του από την υποταγή σε μια άλογη μορφή αυθεντίας».

Παράλληλα κείμενα

1. Να συγκρίνετε το παρακάτω κείμενο με το κείμενο αναφοράς σχετικά με όσα λέγονται για το σκοπό της πόλης.

Είναι, επομένως προφανές ότι η πόλη δεν είναι μια απλή συγκατοίκηση στον ίδιο τόπο για να μην επιτρέπονται οι αμοιβαίες αδικίες και να διευκολύνονται οι συναλλαγές. Βέβαια όλα αυτά είναι απαραίτητα για την ύπαρξη της πόλης, αλλά κι αν υπάρχουν όλα μαζί, δεν υπάρχει πόλη. Πόλη είναι μια κοινότητα που εξασφαλίζει την καλή ζωή (το ευ ζην) και στις οικογένειες και στις ομάδες των οικογενειών για να δημιουργήσει μια τέλεια κι αυτάρκη ζωή. *Αριστοτέλους Πολιτικά. Ι–ΙΙ. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, Μτφρ. Β. Μοσκόβης.*

2. Αποσπάσματα που περιγράφουν την ανθρώπινη πρόοδο

Ο μύθος για τη γένεση και την πρόοδο των ανθρώπων αποτελούσε στον 5ο αιώνα θέμα αγαπητό σε αρκετούς συγγραφείς: στον Αισχύλο (Προμηθέας Δεσμώτης, 450), το Σοφοκλή (Άντιγόνη, πρώτο στάσιμο), τον Ευριπίδη (Ίκέτιδες), το Διόδωρο Σικελιώτη κ.ά. Να συγκρίνετε τις αναφορές στην πολιτιστική εξέλιξη στα κείμενα αυτά (Α+Β+Γ+Δ) με την αντίστοιχη του Πρωταγόρα.

Α Κείμενο: Αισχύλος, Προμηθέας Δεσμώτης, στ. 436-506

Τα ξέρετε καλά' τις δυστυχίες
ακούστε των θνητών, που ενώ δεν είχαν
πρωτύτερα μυαλό, με νου και σκέψη
τους φώτισα. Κι όσα θα πω, δεν είναι
παράπονο γι' αυτούς, μονάχα δείχνω

το τι καλό τους έχω κάνει' πρώτα
εκείνοι εβλέπαν, μα έβλεπαν του κάκου
κι άκουγαν, μα δεν άκουγαν καθόλου,
αλλά ως θολές μορφές ονείρων σ' όλο
το μάκρος της αργόσυρτης ζωής των
αστόχαστα ανακάτευαν τα πάντα'
κι ουδέ πλιθόχτιστα ξέραν να χτίζουν

ηλιόφωτα καλύβια, ουδέ την τέχνη
τα ξύλα να δουλεύουν, μα υπόγεια ζούσαν
σ' ανήλιαγες σπηλιές στης γης τα βάθη,
καθώς τ' αλαφροκίνητα μερμήγκια.
Μήτε να ξεχωρίζουνε κατέχαν
με σίγουρο σημάδι το χειμώνα,
μηδέ την άνοιξη την ανθισμένη,

μηδέ το καρποφόρο καλοκαίρι,
αλλά έτσι δίχως κρίση και στην τύχη
ήταν η κάθε πράξη τους, ωσότου
τις δύσκολες κι ανέγνωρες των άστρων
ανατολές τους έδειξα και δύσεις.

και τα λαμπρά φανέρωσα της φλόγας
σημάδια, που αφανέρωτα ήταν πρώτα.
Αυτά λοιπόν· και κάτω από το χώμα

κρυμμένους θησαυρούς για τους ανθρώπους,
σίδηρο και χαλκό, χρυσάφι, ασήμι,
ποιος θά 'λεγε πως τά 'βρε πρώτος;
Κανείς, καλά το ξέρω, εχτός αν θέλει
να φλυαρεί του κάκου. Μ' ένα λόγο
στο λέω για να το μάθεις στους θνητούς

όλες οι τέχνες απ' τον Προμηθέα.

Β Κείμενο: Σοφοκλής, Αντιγόνη, στ. 353-363: [τα κατορθώματα του ανθρώπου]

Ένας τον άλλο δίδαξε λαλιά, τη σκέψη, σαν το πνεύμα των ανέμων, την όρεξη να ζει σε πολιτείες•
πώς να γλιτώνει το χαλάζι μες στ' αγιάζι, την άγρια δαρτή βροχή μέσα στον κάμπο, ο πολυμήχανος•
αμήχανος δε θ' αντικρίσει τα μελλούμενα• το χάρο μόνο να ξεφύγει δεν μπορεί• μόλο που βρήκε
ψάχνοντας και γιατρείς σ' αγιάτρευτες αρρώστιες.

Γ Κείμενο: Ευριπίδης, Ικέτιδες 195-218: Τα πλεονεκτήματα της ανθρώπινης φύσης

ΘΗΣΕΑΣ

Σε συζήτηση τέτοια παραβγήκα
και μ' άλλους· τα κακά είναι στους ανθρώπους
πιότερα απ' τα καλά, είπε κάποιος. Όχι·
το αντίθετο πιστεύω· λέω πως είναι
πιότερα τα καλά από τα κακά·
αλλιώς, ούτε θα υπήρχαμε στον κόσμο.
Και δοξάζω το θεό, που, ενώ ήταν πρώτα
σε ταραχή και ζωώδικη η ζωή μας,
τη ρύθμισε· και πρώτα έβαλ' εντός μας
το λογικό, μας έδωσε κατόπι

του νου μαντατοφόρο, ώστε των άλλων
τη φωνή ν' απεικάζουμε, τη γλώσσα·
για τροφή τον καρπό· κοντά σ' εκείνον
τις βρόχινες ουράνιες στάλες· τούτες
τα γεννήματα θρέφουνε της γης
και ποτίζουν κι εμάς τα σωθικά μας·
κοντά σ' αυτά μάς έμαθε απ' την κάψα
του ηλίου να φυλαγόμαστε, στο κρύο
να στήνουμε οχυρά, και του πελάγου
να σκίζουμε το κύμα, ώστε για κάθε
που λείπει είτε στη μια ή στην άλλη χώρα
ανταλλαγές να γίνονται προϊόντων.
Κι όσα είναι σκοτεινά και δεν τα νιώθεις,
οι μάντηδες, ξετάζοντας τα σπλάχνα
ή τη φωτιά ή πουλιά, τα φανερώνουν.
Αφού ο θεός λοιπόν έχει αρματώσει
τη ζωή μας με τόσα, είναι μεγάλη
παραξενιά να λες πως δε σου φτάνουν.
Μα η σκέψη ορμά ψηλότερα απ' το θείο
και μ' αγέρωχο φρόνημα θαρρούμε
πως τάχα στη σοφία το ξεπερνούμε.

Δ Κείμενο: Διόδωρος Σικελιώτης – Βιβλιοθήκη 1, 8, 1-9: Η Βιβλιοθήκη του Διοδώρου αποτελούσε μια χρονολογικά παγκόσμια ιστορία από τους μυθικούς χρόνους ως το 60 π.Χ.

[1,8,1] Και σχετικά με την αρχή και τη γένεση των πάντων, αυτά έχουμε παραλάβει από τους προγενεστέρους μας. Λένε λοιπόν πως οι άνθρωποι που γεννήθηκαν πρώτοι ζούσαν σε καθεστώς ατάκτου και θηριώδους βίου. Για να βρούνε τροφή έβγαιναν και περιφέρονταν εδώ κι εκεί και μάζευαν από τα φυτά τα πιο κατάλληλα και από τα δέντρα τους ώριμους καρπούς. [2] Και πως, όταν τους πολεμούσαν τα θηρία, έχοντας ως δάσκαλο το κοινό συμφέρον ο ένας τον άλλο βοηθούσε, πως ζούσαν ομαδικά, ένεκα του φόβου, και άρχισαν έτσι λίγο λίγο να γνωρίζει ο ένας τους τρόπους του άλλου. [3] Και λένε πως η λαλιά τους ήταν αρχικά χωρίς σημασίες και συγκεχυμένη, επειδή οι λέξεις αρθρώθηκαν σιγά σιγά, και πως αφού όρισαν οι άνθρωποι κοινά σύμβολα χωριστά για κάθε αντικείμενο, κατάφεραν να καταστήσουν συναμεταξύ τους γνωστή την ερμηνεία όλων των πραγμάτων.

[4] Κι ενώ λοιπόν σε ολόκληρη την οικουμένη δημιουργήθηκε αυτή η οργάνωση της ζωής, δεν είχαν όλοι οι άνθρωποι την ίδια συμφωνία διαλέκτων, επειδή κάθε ομάδα συνέταξε τις λέξεις όπως έτυχε. Για τούτο και γεννήθηκαν αρχικά ποικίλες μορφές διαλέκτων και οι δημιουργημένες οργανώσεις του βίου ήταν για όλα τα έθνη πρωτόγονες στην αρχή.

[5] Λένε ακόμα πως επειδή οι πρώτοι άνθρωποι δεν είχαν ανακαλύψει τίποτε από εκείνα που

διευκολύνουν τον βίο, ζούσαν πολύ δύσκολα, γυμνοί από ρούχα, χωρίς να γνωρίζουν τι είναι κατοικία και φωτιά, εντελώς ανίδεοι πώς να παρασκευάζουν τροφή ήμερη.¹

[6] Επίσης με το να αγνοούν τη συγκομιδή των άγριων καρπών, δεν αποθήκευαν κανένα καρπό για ώρα ανάγκης. Για το λόγο αυτό πολλοί χάνονταν το χειμώνα και από το ψύχος και από την έλλειψη τροφής.

[7] Σιγά σιγά όμως τους δασκάλεψε η πείρα να καταφεύγουν στα σπήλαια τον χειμώνα και να αποθηκεύουν όσους καρπούς μπορούσαν να διατηρηθούν. [8] Όταν μάλιστα ανακάλυψαν τη φωτιά και, λίγο αργότερα, τα άλλα χρήσιμα πράγματα, βρήκαν και τις τέχνες και όλα εκείνα που μπορούν να ωφελούν την κοινή συμβίωση. [9] Επειδή λένε πως η ανάγκη της ζωής υπήρξε καθολοκληρίαν ο δάσκαλος των ανθρώπων και πως για τη γνώση κάθε πράγματος αυτή καθοδηγεί κατάλληλα ευφυές ζώον, που διαθέτει ως βοηθούς για καθετί τα χέρια και τον λόγο και την οξύτητα του πνεύματος.

3. Από το μύθο του Πρωταγόρα προκύπτει μια προοδευτική αντίληψη της ιστορίας ως γίνεσθαι· δηλαδή η ιστορία (το ιστορικό γίνεσθαι) κατανοείται ως πορεία από κατώτερα στάδια πολιτισμού σε ανώτερα. Να συγκρίνετε την αντίληψη του Πρωταγόρα για την ιστορία με τις απόψεις του Ησιόδου για το «χρυσό γένος» των ανθρώπων ("Εργα και Ήμέραι), και με τη χριστιανική αντίληψη για τον Παράδεισο και την πτώση. (Να μελετήσετε τα κείμενα Α+Β που σας δίνονται).

Α. Ο μύθος του Ησιόδου για τα 5 γένη (χρυσό, αργυρό, χάλκινο, ηρωϊκό, σιδερένιο) στο σύνολό του κυριαρχείται από την ιδέα ότι η ζωή είναι άθλια και από ηθική άποψη, και αποδίδει την καταγωγή του κακού στην αρχική κατάστασή του. Αυτή η βαθιά απαισιόδοξη αντίληψη της ζωής στηρίζεται στην αφελή πίστη ότι ο άνθρωπος είναι από τη φύση μόνο καλός και ότι κάποτε τα πράγματα ήταν διαφορετικά από ό,τι παρουσιάζονται στο παρόν. Έτσι ο μύθος για τα 5 γένη, και από αυτόν πιο πολύ η ιδέα του χρυσού και της παραδοσιακής εποχής του, έγινε στοιχείο αγαπητό στην αρχαία λογοτεχνία και φιλοσοφία, και έδωσε το πρότυπο σε κάθε πολιτική ουτοπία π.χ. στον Πλάτωνα, που ταύτιζε τη χρυσή εποχή με το ιδανικό κράτος, αντίθετα από τους Σοφιστές και τον Αριστοτέλη, που δεν έβλεπαν καθόλου ιδανική την αρχική κατάσταση των ανθρώπων πάνω στη γη. *Ελληνική Μυθολογία, Εκδοτική Αθηνών, τ. 2, σ.65 (διασκευή)*

Β. Η αισιόδοξη προοπτική της ανθρωπότητας (μύθος Πρωταγόρα, Α' στάσιμο Αντιγόνης) σε αντιδιαστολή με την απαισιόδοξη προοπτική (Ο μύθος για τα πέντε γένη της ανθρωπότητας, Ησιόδος, "Εργα και Ήμέραι, στ. 109-201)

Χρυσό πρωτόπλασαν το γένος των βροτών ανθρώπων οι αθάνατοι του Ολύμπου.	110
Στην εποχή του Κρόνου, ¹ όταν εκείνος δέσποζε στον ουρανό, ζούσαν κι εκείνοι σαν θεοί· ο νους τους ξέγνοιαστος, πάθη και συμφορές μακριά τους, μήτε τα μαύρα γηρατειά τους άγγιζαν· άφθαρτοι κι αναλλοίωτοι, πόδια και χέρια, στις χαρές δοσμένοι, κι ό,τι κακό έμενε απ' έξω.	115
Ακόμη κι όταν πέθαιναν, ήταν ο θάνατός τους ύπνος που τους δάμαζε, κι είχανε όλα τα καλά δικά τους· χωράφια γόνιμα τους έδιναν καρπό από μόνα τους, μεγάλη κι άφθονη σοδειά· κι εκείνοι πράοι, ησυχασμένοι σε έργα ευχάριστα, ευλογημένοι με τα πολλά αγαθά τους.	
Κι όταν με τον καιρό της γης το χώμα σκέπασε τούτο το γένος,	121

έγιναν επιχθόνια πνεύματα, αγνά, καλόγνωμα, να διώχνουν
το κακό, φύλακες των θνητών ανθρώπων.
Αυτοί φυλάν το δίκιο, αυτοί αποτρέπουν τα ανόσια έργα·
κυκλοφορούν, ντυμένοι την ομίχλη, σ' όλη την οικουμένη,
πηγή ευτυχίας και πλούτου - τέτοια βασιλική τιμή τους έλαχε.

125

Μετά, δεύτερο γένος, πολύ χειρότερο, αργυρό
έπλασαν οι θεοί του Ολύμπου· σε τίποτε δεν έμοιαζε με το χρυσό,
μήτε στην όψη μήτε και στο φρόνημα.
Έπρεπε το παιδί να μείνει κολλημένο στην καλή του μάνα,
χρόνια εκατό· να το ταΐζει και να το νταντεύει, κι αυτό να παίζει
μες στο σπίτι -μεγάλο, αφύσικο μωρό.

130

Αλλά, κι όταν περνούσανε στην ήβη, κόντευαν πια
στην ανθηρή τους νιότη,
ζούσαν ελάχιστα, δυστυχισμένοι με τον λίγο χρόνο τους
και το λειψό μυαλό τους. Γιατί δεν είχαν σθένος
να αντισταθούν στη μεταξύ τους βία, στην αμοιβαία
αλαζονεία τους· καν δεν τιμούσαν τους θεούς, μήτε και δέχονταν
να θυσιάσουν στους αγνούς βωμούς, όπως το ορίζει
η τάξη των ανθρώπων, όπου κι αν κατοικούν.

135

Γι' αυτό ο Κρονίδης Δίας τους έκρυψε από θυμό,
που δεν σεβάστηκαν τις οφειλές τους
στους μάκαρες ολύμπιους θεούς.
Και μόλα ταύτα, όταν της γης το χώμα κάλυψε κι αυτό το γένος,
τους είπαν μάκαρες θνητούς του κάτω κόσμου,
έστω και δεύτερης σειράς -κάποια τιμή κι αυτούς τους συνοδεύει.²

140

Ύστερα ο Δίας-πατέρας έφτιαξε τρίτο γένος
των βροτών ανθρώπων, χάλκινο, που να μη μοιάζει
στο ασημένιο πουθενά·
φράξινο, ανελέητο, φριχτό. Άλλο δεν είχαν στο μυαλό τους
πάρεξ τα υπερφίαλα έργα του πολέμου,
βαριά σε στεναγμούς· στάρι δεν έτρωγαν³ κι ήταν σκληρή
η καρδιά τους σαν το ατσάλι.

145

Άπιαστοι κι άγριοι, υπερδύναμοι, με χέρια ανίκητα
που φύτρωναν στους ώμους, πάνω σε μέλη στιβαρά.
Χάλκινα τα όπλα, χάλκινα τα σπίτια τους,
δούλευαν μόνον τον χαλκό -δεν είχε ακόμη εφευρεθεί
ο μαύρος σίδηρος.⁴

150

Κι αφού απ' τα ίδια τους τα χέρια ξεκληρίστηκαν,
κατέβηκαν στον σκοτεινό, άραχλο δόμο του Άδη,
ανώνυμοι. Όσο κι αν ήταν τρομεροί, τους εξαφάνισε
μαύρος ο χάρος, κι άφησαν πίσω τους το φως,
τη λάμψη του ήλιου.

155

Όταν με τον καιρό το χώμα κάλυψε κι αυτό το γένος,
έπλασε γένος τέταρτο στη σιτοφόρο γη ο Κρονίδης Δίας,
πιο δίκαιο κι αντρεωμένο·
το θείο γένος των ηρώων που λέγονται κι ημίθεοι,⁵
την προηγούμενη από μας γενιά, να ζουν στην άπειρη οικουμένη.
Αλλά κι αυτούς τους χάλασε ολέθριος πόλεμος, ακόφωνη
σφαγή· άλλους εκεί μπροστά στη Θήβα την επτάπυλη,
χώρα του Κάδμου, έτσι που μεταξύ τους μάχονταν
ποιος θα κερδίσει βόδια και πρόβατα του Οιδίποδα·⁶
άλλους ο πόλεμος τους έφερε στην Τροία, με τα καράβια τους¹⁶⁵
περνώντας πάνω απ' το μέγα κύμα της θαλάσσης,

160

για χάρη της καλλίκομης Ελένης.

Όπου τους πιο πολλούς στο χώμα τους παράχωσε
το τέλος του θανάτου. Σε κάποιους όμως έδωσε τη χάρη
ο Κρονίδης Ζευς να μείνουν πέρα απ' τους ανθρώπους·
σαν αγαθός πατέρας τούς κατοίκισε στα πέρατα του κόσμου,
κι εκεί, με δίχως λύπη στην ψυχή τους, 170
κατοικούν στις Νήσους των Μακάρων, πλάι στις ροές
του Ωκεανού, του βαθυστρόβιλου, ήρωες ευτυχείς·
που τους προσφέρει τρεις φορές η σιτοφόρα γη τον χρόνο
ώριμους και γλυκούς καρπούς, σαν μέλι.

Άμποτε να μη ζούσα εγώ σ' αυτήν την πέμπτη γενεά,
με τους ανθρώπους της· καλύτερα να 'χα πεθάνει πιο μπροστά 175
ή να γεννιόμουν ύστερα. Γιατί έφτασε τώρα η ώρα
του γένους του σιδήρου.

Μήτε τη μέρα θα απολείψουν κάματος και πόνος μήτε τη νύχτα
η φθορά τους θα κοπάσει· τους περιμένουν μέριμνες βαριές,
θεόσταλτες, μόλο που κάποτε θα σμίγει και σ' αυτούς
καλό με το κακό.

Ο Δίας όμως θα αφανίσει κι αυτό το γένος των βροτών· 180
όταν τα νήπια θα γεννιούνται με κροτάφους γκρίζους·
ούτε ο γονιός θα μοιάζει του παιδιού του μήτε και τα παιδιά
με τους γονείς· ο ξένος στον φιλόξενο, ο σύντροφος στον σύντροφο
μήτε κι ο αδελφός στον αδελφό

δεν θα 'ναι φίλος πια, που ήταν άλλοτε ο κανόνας.

Θα τους καταφρονούν τους γέροντες γονείς οι απόγονοί τους, 185
θα τους χλευάζουν ξεστομίζοντας λόγια βαριά,
άσπλαχνοι, ανίδεοι μπροστά στον φόβο του θεού·

σ' εκείνους που τους γέννησαν, όταν γεράσουν, δεν θα αποδώσουν
τα τροφεία τους· καμιά αρετή ευορκίας, δικαιοσύνης, 190
καλοσύνης· αντίθετα, θα δείχνουν την εκτίμησή τους

σ' όποιον θα πράξει το κακό· το δίκιο καθενός η δυνατή γροθιά·

θα λείψει κι η ντροπή· θα βλάφτει ο τιποτένιος τον καλύτερό του,

με δόλια λόγια ξεγελώντας τον, και θα ορκίζεται αποπάνω·

ο φθόνος μόνον θα συντροφεύει τους ανθρώπους μες στη συμφορά τους 195
κακόγλωσσος, χαιρέκακος, μνησίκακος.

Και τότε προς τον Όλυμπο, μακριά από πλατείες και δρόμους,

καλύπτοντας με τον λευκό τους πέπλο την ωραία θωριά τους,

εγκαταλείποντας για πάντα τους ανθρώπους,

θα φύγουν και θ' ανέβουν στον κόσμο των θεών

η Αιδώς κι η Νέμεση. Ό,τι θα μείνει, θα 'ναι μόνο

βάσανα πικρά, κλήρος για τους απόκληρους βροτούς, 200

δεν θα υπάρξει στα δεινά τους σωτηρία καμιά.

4. Στο μύθο του Πρωταγόρα δίνεται έμφαση στην αιδώ και τη δίκη οι οποίες θεωρούνται αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτικής αρετής. Ποια αντίληψη προβάλλεται για αυτές στα κείμενα που ακολουθούν; (Α+Β). Να συγκρίνετε τις απόψεις που διατυπώνει ο Πρωταγόρας σχετικά με τη σημασία του νόμου και της δικαιοσύνης για τη συγκρότηση ανθρώπινων κοινωνιών με αυτές που διατυπώνονται στα παρακάτω κείμενα (να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές).

Α. [η ηθική αστάθεια του ανθρώπου] Τέχνες μαστορικές σοφίστηκε που δεν τις βάζει ο νους, κι όμως μια στο καλό, μια στο κακό κυλάει· όποιος κρατεί τον ανθρώπινο νόμο και του θεού το δίκιο, που όρκος το δένει φριχτός, πολίτης· αλήτης και φυγάς, όποιος κλωσάει τ' άδικο, μακάρι και μ'

αποκοτιά, ποτέ σε τράπεζα κοινή ποτέ μου βούληση κοινή με κείνον που τέτοια τολμάει.
Σοφοκλής, Αντιγόνη, στ. 365-375

B. Δικαιοσύνη είναι να μην παραβαίνεις τους νόμους και τα έθιμα της πόλης, της οποίας είσαι πολίτης. Ο άνθρωπος θα αποκόμιζε από τη δικαιοσύνη την πιο μεγάλη ωφέλεια για το άτομό του, αν μπροστά σε άλλους ανθρώπους τηρούσε τους νόμους ως κάτι σημαντικό, ενώ αντίθετα, άμα είναι μόνος του χωρίς άλλους μπροστά του, ακολουθούσε τις επιταγές της φύσης. Γιατί οι επιταγές του νόμου είναι αυθαίρετες, ενώ της φύσης είναι αναγκαίες κι οι επιταγές των νόμων είναι συμβατικές και όχι από τη φύση, ενώ οι επιταγές της φύσης είναι ακριβώς το αντίθετο [...] Όποιος παραβαίνει τους νόμους και τα έθιμα, αν δεν υποπέσει στην αντίληψη αυτών που τα έχουν αποδεχθεί, αποφεύγει και την ντροπή και την τιμωρία ενώ, αν δε μείνει απαρατήρητος, δεν τα αποφεύγει. Απεναντίας, άμα παραβιάζει τις εγγενείς απαιτήσεις της φύσης πέρα από ένα όριο, το κακό γι' αυτόν δε μετριάζεται διόλου, αν μείνει απαρατήρητος απ' όλους τους ανθρώπους, ούτε γίνεται μεγαλύτερο, αν υποπέσει στην αντίληψη όλων των ανθρώπων. *Αντιφών, απόστ. 44Α*

5. Να συγκρίνετε τις απόψεις του Πρωταγόρα στο απόσπασμα 322a-d «Επειδή δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας ... κτείνειν ὡς νόσον πόλεως» με τις απόψεις του Αριστοτέλη στα Πολιτικά [Α2, 5-6] για τα αίτια γένεσης και τους στόχους συγκρότησης πολιτικής κοινωνίας.

Η κοινωνική οντότητα που προήλθε από τη συνένωση περισσότερων χωριών είναι η πόλη, μια κοινωνική οντότητα τέλεια, που μπορούμε να πούμε ότι πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια· συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή. Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, αφού αυτή είναι το τέλος εκείνων [...]. Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικὸν ζῶον)· ο δίχως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίχως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίχως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο· είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό»· αυτός ο άνθρωπος, ο δίχως πόλη από τη φύση του, είναι —την ίδια στιγμή— και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών. *Αριστοτέλης, Πολιτικά, Α, 6*

(Απάντηση: Πρωταγόρας: η τάση κοινωνικής συνύπαρξης είναι αποτέλεσμα εξωτερικής αναγκαιότητας που επιβάλλει η φυσική υπεροχή των άγριων θηρίων/ Αριστοτέλης: η κοινωνική και πολιτική οργάνωση πηγάζει από την έμφυτη ροπή του ανθρώπου)

6. *πολιτική αρετή (αἰδώς-δίκη, ἔν' εἶεν κόσμοι τε και δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί), ἀρετὴ ἀνδρός, εὐβουλία, πολιτικὴ τέχνη:* συσχετισμός εννοιών, περιεχόμενο και τρόπος απόκτησης

«Το μάθημα [το οποίο διδάσκω] είναι η εὐβουλία, η σωστή σκέψη και λήψη αποφάσεων τόσο για τα θέματα που αφορούν τα οἰκεῖα, την ιδιωτική ζωή, πώς δηλαδή να διευθετεί κανείς με τον καλύτερο τρόπο τα ζητήματα του οἴκου του, όσο και για τα θέματα που αφορούν την πόλη, ώστε να είναι κανείς όσο γίνεται πιο ικανός να πράξει και να μιλήσει για τα πολιτικά θέματα».

«Άραγε», είπα εγώ [δηλ. ο Σωκράτης, που αφηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε τρίτο

φίλο του], «παρακολουθώ σωστά τα λεγόμενά σου; Γιατί απ' ό,τι καταλαβαίνω, μιλάς για την πολιτική τέχνη και εννοείς πως αναλαμβάνεις να κάνεις τους άνδρες αγαθούς πολίτες».

«Αυτό ακριβώς, Σωκράτη», είπε, «είναι το μάθημα που ισχυρίζομαι πως διδάσκω». Πλάτων, *Πρωταγόρας*, 318e (από το σχολικό βιβλίο του Φιλοσοφικού Λόγου)

7. Θέμα Β3, Πανελλαδικές εξετάσεις, 2017: «Αφού μελετήσετε το απόσπασμα «Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα...τούτου αἰτία» [Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* 322d-323c] και το παρακάτω μεταφρασμένο κείμενο, [Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* 319b-d] να απαντήσετε στο ερώτημα: πώς συσχετίζει την πολιτική αρετή ο Πρωταγόρας και πώς ο Σωκράτης με τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά των Αθηναίων στον δημόσιο βίο τους;».

Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἱ ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῇ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς—εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι—ὅταν δὲ εἰς συμβουλὴν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἣν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. Αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* 322d-323c

Εγώ [δηλ. ο Σωκράτης] λοιπόν θεωρώ, όπως και οι άλλοι Έλληνες, πως οι Αθηναίοι είναι σοφοί. Και βλέπω ότι, όποτε συγκεντρωνόμαστε στην εκκλησία του δήμου, όταν η πόλη πρόκειται να εκτελέσει κάποιο έργο οικοδομικό, καλούμε τους οικοδόμους ως συμβούλους στην οικοδομία, κι όταν πάλι πρόκειται για ναυπηγικό έργο, καλούμε τους ναυπηγούς, και με τον ίδιο τρόπο πράττουμε όταν πρόκειται για όλα τα αντίστοιχα έργα, για όσα δηλαδή θεωρείται πως είναι διδακτά και μπορεί κάποιος να τα μάθει με κατάλληλα μαθήματα. Εάν επιχειρήσει δε κάποιος άλλος να δώσει τη συμβουλή του στον δήμο, κάποιος που οι άνθρωποι δεν τον θεωρούν τεχνίτη σχετικό, η συνέλευση δεν τον αποδέχεται, ακόμα κι αν είναι και ωραίος και πλούσιος και από μεγάλη οικογένεια. Αντίθετα τον κοροϊδεύουν και του φωνάζουν, μέχρι αυτός που τόλμησε να μιλήσει να φύγει μόνος του τρομοκρατημένος ή μέχρι να τον σύρουν οι τοξότες και να τον βγάλουν σηκωτό, με διαταγή των πρυτάνεων. Για τα θέματα λοιπόν που θεωρούν [οι Αθηναίοι] ότι εξαρτώνται από κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, έτσι ενεργούν. Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί κάποιο ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της πόλεως, σηκώνεται και δίνει τις συμβουλές του γι' αυτό εξίσου και ο οικοδόμος και ο σιδηράς και ο έμπορος ή ο ναυτικός και ο πλούσιος και ο φτωχός και αυτός που είναι από μεγάλο γένος και αυτός που δεν είναι από κάποια γενιά σπουδαία. Και κανένας δεν τους ψέγει γι' αυτό, όπως τους προηγούμενους: γιατί εσύ, χωρίς να έχεις διδαχθεί από πουθενά αυτό το πράγμα και χωρίς να έχεις δάσκαλο σ' αυτό το θέμα, θέλεις τώρα να δώσεις και συμβουλές. Άρα, είναι προφανές πως δεν θεωρούν ότι το πράγμα αυτό είναι κάτι που διδάσκεται.

Πλάτωνος, *Πρωταγόρας* 319b-d

8. Πώς αντιλαμβάνονται τη συγκρότηση των ανθρώπινων πολιτικών κοινωνιών και ποιους αναγκαίους όρους για την ύπαρξή τους διατυπώνουν ο Πρωταγόρας στο απόσπασμα 322a- 322 d « Έπειδή δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, ... κτείνειν ὡς νόσον πόλεως» και ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά «Εἶναι νομίζω φανερό γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολιτικόν ζῶον ... αναγκαστικά προηγείται του μέρους».

Έπειδή δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμοὺς τε ἰδρύεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκίσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς

ἐκ γῆς τροφὰς ἡϋρετο. Οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ῥέουσι σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής —πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἥς μέρος πολεμική— ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. Ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· "Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; Νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὲ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἥ ἐπὶ πάντας νείμω;" "Ἐπὶ πάντας," ἔφη ὁ Ζεὺς, "καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως."

Πρωταγόρας, 322a- 322 d

Εἶναι, νομίζω, φανερό γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι πολιτικὸν ζῶον περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ μέλισσες ἢ τα ἄλλα ἀγελαία ζῶα: Ὅπως ἔχουμε ἤδη πει πολλές φορές, ἡ φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο καὶ χωρὶς αἰτία. Ἀς προσέξουμε ὥστε ἀπ' αὐτό ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνο ζῶο που εἶναι ἐφοδιασμένο με τὴν ἱκανότητα τοῦ λόγου. Ἡ ἀπλή φωνὴ δεν ἐκφράζει, ὡς γνωστόν, παρά μόνο τὴ λύπη καὶ τὴν ευχαρίστηση· γι' αὐτό καὶ ὑπάρχει σε ὅλα τα ζῶα· ἡ φύση τοὺς ἐδῶσε, πράγματι, ὅλη κι ὅλη αὐτὴ τὴν ἱκανότητα, νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸ δυσάρεστο καὶ τὸ ευχάριστο καὶ αὐτὰ νὰ τὰ κάνουν φανερά τὸ ἓνα στο ἄλλο· τοῦ λόγου ὅμως ὁ προορισμός εἶναι νὰ κάνει φανερό τι εἶναι ὠφέλιμο καὶ τι βλαβερό καὶ, ἀρα, τι εἶναι δίκαιο καὶ τι ἀδίκον· αὐτό εἶναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τα ἄλλα ζῶα: μονάχα αὐτὸς ἀντιλαμβάνεται τὸ καλὸ καὶ τὸ κακόν, τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἀδίκον καὶ ὅλα τα ἄλλα παρόμοια πράγματα —καὶ, φυσικά, ἡ συμμετοχὴ σε ὅλα αὐτὰ εἶναι που κάνει τὴν οἰκογένεια καὶ τὴν πόλιν. Ὡρα ὅμως νὰ προσθέσουμε καὶ κάτι ἄλλο στον λόγο μας: Στὴν τάξη τῆς φύσης ἡ πόλιν προηγείται ἀπὸ τὴν οἰκογένεια κι ἀπ' τὸν καθένα μας ὡς ἄτομον· ὁ λόγος εἶναι ὅτι τὸ ὅλον ἀναγκαστικά προηγείται τοῦ μέρους·

Ἀριστοτέλης Πολιτικά 1253a

9. Τι εἶναι ἐκεῖνο που ἐπιτρέπει τὴ δημιουργία ἀνθρώπινων πολιτικῶν κοινωνιῶν στο ἀπόσπασμα τοῦ Πρωταγόρα 322a-d « Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας,.... κτείνειν ὡς νόσον πόλεως » [ἐνότητα 4] καὶ στο ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Ἰσοκράτη Περί Ἀντιδόσεως; Ποιες ὁμοιότητες καὶ ποιες διαφορὲς διαπιστώνετε ἀνάμεσα στα δύο ἀποσπάσματα;

Πράγματι με τα ἄλλα μεν χαρακτηριστικά, τα ὁποῖα ἔχομεν, ὅπως καὶ προηγουμένως εἶπον, καθόλου δεν διαφέρομεν τῶν ζώων, ἀλλ' εἴμεθα μάλιστα κατώτεροι πολλῶν καὶ κατὰ τὴν ταχύτητα καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὰς ἄλλας ἱκανότητας δράσεως· ἐπειδὴ ὅμως ἀπεκτήσαμεν τὴν ἱκανότητα τοῦ νὰ πείθωμεν ἀλλήλους καὶ νὰ καθιστῶμεν γνωστὰς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους τὰς ἀποφάσεις μας, ὅχι μόνον ἀπηλλάγημεν τοῦ νὰ ζῶμεν ὅπως τὰ ἄγρια θηρία, ἀλλὰ συγκεντρωθέντες καὶ πόλεις ἐκτίσαμεν καὶ νόμους ἐθέσαμεν καὶ τέχνας εὕρομεν καὶ σχεδὸν ὅλας τὰς εφευρέσεις μας ὁ λόγος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖός μας ἐπέτρεψε νὰ τὰς φέρωμεν εἰς αἰσίον πέραν. Διότι ὁ λόγος ἐνομοθέτησε περὶ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ τῶν καλῶν καὶ αἰσχυρῶν, ἀνεῦ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁποίων δεν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ κατοικῶμεν μετ' ἀλλήλων. Διὰ τοῦ λόγου καὶ τοὺς κακοὺς ἐξελέγχομεν καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἐγκωμιάζομεν. Διὰ τοῦ λόγου μορφώνομεν τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην μορφώσεως καὶ δοκιμάζομεν τοὺς νοήμονας· διότι τὸ νὰ ομιλῇ τις ὅπως πρέπει θεωρούμεν ὡς μέγιστον σημεῖον τῆς ὀρθῆς σκέψεως, καὶ λόγος ἀληθῆς, σύμφωνος πρὸς τὸν νόμον καὶ πρὸς τὴν δικαιοσύνην, εἶναι

εικόν ψυχής υγιούς και ευπειθούς. Διά της βοήθειας του λόγου συζητούμεν και περί των δυναμένων να αμφισβητηθούν και ερευνώμεν περί των αγνοουμένων. Διότι τα επιχειρήματα, με τα οποία πείθουμε τους άλλους, μεταχειριζόμεθα, όταν σκεπτόμεθα, και ονομάζομεν ρήτορας εκείνους, οι οποίοι δύνανται να ομιλούν ενώπιον του πλήθους, θεωρούμεν δε ως συνετούς εκείνους, οι οποίοι δύνανται να συζητούν με τον εαυτόν των άριστα περί των διαφόρων υποθέσεων. Ισοκράτης, Περί αντιδόσεως, 253-256

10. Ο μύθος του Πρωταγόρα και η ιστορική πραγματικότητα της Αθήνας του Περικλή

α) Να συσχετίσετε την άποψη του Πρωταγόρα για την αιδώ και τη δίκη με την άποψη που εκφράζει ο Περικλής στον Έπιτάφιο, ότι η αθηναϊκή δημοκρατία στηρίζεται στην ενσυνείδητη πειθαρχία των πολιτών της στους γραπτούς και άγραφους νόμους (Θουκυδίδης II, 37, 3).

Στη δημόσια ζωή μας είμαστε ελεύθεροι, αλλά και στις καθημερινές μας σχέσεις δεν υποβλέπομε ο ένας τον άλλο, δεν θυμώνομε με τον γείτονά μας αν διασκεδάζει, και δεν του δείχνομε όψη πειραγμένου που, αν ίσως δεν τον βλάπτει, όμως τον στενοχωρεί. Αν, ωστόσο, η αυστηρότητα λείπει από την καθημερινή μας ζωή, στα δημόσια πράγματα, από εσωτερικό σεβασμό (διά δέος), δεν παρανομούμε. Σεβόμαστε τους άρχοντες, πειθαρχούμε στους νόμους και, μάλιστα, σε όσους έχουν γίνει για να προστατεύουν τους αδυνάτους και όσους που, αν και άγραφοι, είναι ντροπή (αίσχύνη) να τους παραβαίνει κανείς.

Θουκυδίδης, B37

β) Να συσχετίσετε την κοινωνία που περιγράφεται στα δύο κείμενα (Πλάτωνα και Θουκυδίδη) με τις κοινωνίες που περιγράφονται στο ακόλουθο απόσπασμα: «(...) σύγχρονοι ανθρωπολόγοι διακρίνουν 'πολιτισμούς ντροπής' από 'πολιτισμούς ενοχής', με την έννοια ότι η ισχυρότερη συνεκτική δύναμη σε άλλες κοινωνίες είναι ο σεβασμός στην δημόσια γνώμη, η αιδώς, και σε άλλες ο φόβος. Στις πρώτες η μεγαλύτερη τιμωρία είναι να χάσει κανείς το σεβασμό των άλλων (...).» Να συνθέσετε ένα κείμενο, όπου θα παρουσιάζετε τα συμπεράσματά σας.

Απάντηση: άποψη του Πρωταγόρα συμπίπτει με αυτή του Περικλή, που υπερηφανεύεται ότι η αθηναϊκή δημοκρατία στηρίζεται στην ενσυνείδητη πειθαρχία των πολιτών της στους γραπτούς και άγραφους νόμους. (Θουκ. II, 37, 3). Η κοινωνία που περιγράφουν ο Πρωταγόρας και ο Περικλής συμπίπτει με αυτή που ο Dodds ονομάζει «κοινωνία της ντροπής» και τον πολιτισμό της αντίστοιχα «πολιτισμό της ντροπής».

11. Πώς ερμηνεύει ο Doods την πεποίθηση των σοφιστών ότι η αρετή είναι διδακτή;

Η πρώτη γενιά των Σοφιστών, ειδικά ο Πρωταγόρας, φαίνεται να υποστηρίζει μία γνώμη της οποίας η αισιοδοξία είναι αναδρομικά μεν συγκινητική, αλλά κατανοητή ιστορικά. «Η αρετή είναι διδακτή»: κρίνοντας ο άνθρωπος τις παραδόσεις του, εκσυγχρονίζοντας τον Νόμο, που οι πρόγονοί του δημιούργησαν, και εξαλείφοντας απ' αυτόν τα τελευταία ίχνη βαρβαρότητας θα μπορούσε να αποκτήσει μια νέα τέχνη του ζην, και η ανθρώπινη ζωή θα μπορούσε να υψωθεί σε νέα επίπεδα, που κανένας τους δεν τα είχε ονειρευτεί μέχρι τώρα. Μία τέτοια ελπίδα είναι κατανοητή για τους ανθρώπους εκείνους που είχαν γίνει μάρτυρες στη γρήγορη ανάπτυξη της υλικής ευημερίας μετά τους περσικούς πολέμους, και τη δίχως προηγούμενο παράλληλη άνθηση του πνεύματος, που κορυφώθηκε στα μοναδικά επιτεύγματα της Αθήνας του Περικλή. Σε μία πολιτισμένη κοινότητα διακήρυχνε με τόλμη ο Πρωταγόρας, ο χειρότερος πολίτης είναι κιόλας πολύ καλύτερος απ' τον δήθεν ευγενή άγριο.

E.R. Doods, Οι Έλληνες και το Παράλογο, σσ. 157-158

12. Η πρώτη διατύπωση του «κοινωνικού συμβολαίου» (αν και το ιστορικό πλαίσιο είναι διαφορετικό) – Ανάδειξη α) κοινών σημείων προβληματισμού και β) ερμηνείας της κοινωνικής κατάστασης του ανθρώπου (κείμενα Α+Β+Γ)

Α. Η ίδια η ανάλυση που έκανε ο Πρωταγόρας για την εξέλιξη της ανθρώπινης ζωής έδειχνε καθαρά, ότι έξω από τις οργανωμένες ομάδες το άτομο δεν είχε καν τη δυνατότητα να επιβιώσει. Καθένας χρειάζεται τους άλλους. Καθένας έχει ανάγκη να αποτελέσει με τους άλλους μια ομάδα ενωμένη και συμπαγή. Παρόμοιες ενώσεις συνεπάγονται τον σεβασμό και την αμοιβαία αναγνώριση των δικαιωμάτων του άλλου. Το συμφέρον μας περνά από την αίσθηση της δικαιοσύνης. Μπορεί κανείς να πει ότι αυτή η αρχή προϋποθέτει ένα είδος συμβολαίου, όπου ο καθένας θα συνδεόταν με τους άλλους, για να αποκτήσει τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ένα τέτοιο συμβόλαιο. Αναγνωρίζουμε, λοιπόν, στη σκέψη του τον σπόρο εκείνου που πολύ αργότερα θα ονομαζόταν «κοινωνικό συμβόλαιο». J.de Romilly, *Οι Μεγάλοι Σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*, σ. 245

Β. Διατυπώνω την υπόθεση ότι φτάνει κάποια στιγμή που τα εμπόδια, με την αντίστασή τους, ξεπερνούν τη φυσική ισχύ που κάθε άτομο μπορεί να διαθέτει για την αυτοσυντήρησή του στη φυσική κατάσταση. Τότε αυτή η πρωτόγονη κατάσταση δεν είναι δυνατό να διατηρηθεί, και το ανθρώπινο γένος θα είχε εκλείψει, αν δεν άλλαζε τον τρόπο διαβίωσής του. [...] Πλην όμως, καθώς οι άνθρωποι δεν μπορούν να δημιουργούν καινούργιες μορφές φυσικής ισχύος, αλλά μόνο να συνενώσουν και να καθοδηγήσουν τις ήδη υπάρχουσες, δεν έχουν άλλον τρόπο για τη διαφύλαξη της ζωής παρά να ενωθούν σχηματίζοντας ένα σύνολο δυνάμεων που να μπορεί να υπερνικά τις αντιστάσεις, να θέτει σε κίνηση τις δυνάμεις αυτές με ένα μονάχα κίνητρο και να τις κάνει να ενεργούν εναρμονισμένα. J.J.Rousseau, *Το κοινωνικό συμβόλαιο*

Γ. Να βρεθεί μια μορφή συνένωσης που θα υπερασπίζεται και θα προστατεύει με όλη τη δύναμη από κοινού το πρόσωπο και τα αγαθά κάθε μέλους, κατά τρόπο ώστε ο καθένας, αν και σχηματίζει ενιαίο σώμα με όλους, θα υπακούει ωστόσο μόνο στον εαυτό του και θα παραμένει το ίδιο ελεύθερος όσο και πριν. Αυτό είναι το θεμελιώδες πρόβλημα στο οποίο το κοινωνικό συμβόλαιο δίνει τη λύση. [...] Οι υποχρεώσεις που μας συνδέουν με το κοινωνικό σώμα είναι δεσμευτικές μόνον επειδή είναι αμοιβαίες· και η φύση τους είναι τέτοια, ώστε, εκπληρώνοντάς τις, δεν μπορούμε να εργαζόμαστε για τον άλλον χωρίς ταυτόχρονα να εργαζόμαστε και για τον εαυτό μας. R. Descartes, *Στοχασμοί περί της πρώτης φιλοσοφίας*

13. Να παρουσιάσετε την αντίληψη του Κριτία για τους νόμους και τη δικαιοσύνη και να τη συγκρίνετε με την άποψη που περιέχεται στο μύθο του Πρωταγόρα

Ο Κριτίας, θείος του Πλάτωνα, ο πιο ακραίος από τους Τριάκοντα, υπήρξε και από λογοτεχνική άποψη πολυσχιδής προσωπικότητα. Ανάμεσα σε πολλά άλλα ποιητικά και πεζά έργα, φαίνεται ότι έγραψε και τραγωδίες (και σατυρικά δράματα). Τα σωζόμενα αποσπάσματα προέρχονται κατά μέγα μέρος από τα έργα Πειρίθους και Σίσυφους, τα οποία άλλοτε αποδίδονται στον Ευριπίδη και άλλοτε στον Κριτία.

Το συγκεκριμένο απόσπασμα προέρχεται από το έργο *Σίσυφος*.

Υπήρξε μια εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη ζωή ήταν ακατάστατη, γεμάτη θηριωδία, υποταγμένη στη δύναμη· μια εποχή όπου ούτε οι καλοί άνθρωποι επιβραβεύονταν ούτε πάλι οι κακοί τιμωρόνταν. [5]Ύστερα νομίζω, οι άνθρωποι θέσπισαν νόμους που όριζαν ποινές, ώστε το

δίκαιο να τους εξουσιάζει όλους εξίσου και να έχει την αλαζονεία υπόδουλή του· κι αν τυχόν κάποιος έκανε ένα λάθος, τον τιμωρούσαν. [10] Στη συνέχεια, επειδή οι νόμοι εμπόδιζαν μεν τους ανθρώπους να αδικούν στα φανερά, αλλά ωστόσο οι άνθρωποι εξακολουθούσαν να αδικούν στα κρυφά, τότε, νομίζω, για πρώτη φορά κάποιος έξυπνος και σοφός άνθρωπος σοφίστηκε για τους θνητούς τον φόβο των θεών, [15] ώστε να υπάρχει κάτι που να το φοβούνται οι κακοί ακόμη κι όταν κάνουν ή λένε ή διανοούνται κάτι στα κρυφά. Επινόησε έτσι το θείο, ότι δηλαδή υπάρχει ένας δαίμονας που ζει μια δίχως τέλος ακμή, ένας δαίμονας που ακούει και βλέπει νοερά, που στοχάζεται στο έπακρο, που προσέχει τα πάντα και που έχει περιβληθεί μια θεϊκή φύση: [20] ο δαίμονας αυτός θα ακούει οτιδήποτε λέγεται ανάμεσα στους θνητούς και θα μπορεί να αντιλαμβάνεται οτιδήποτε γίνεται. Κι αν σιωπηρά σχεδιάζεις κάτι κακό, δεν θα μείνει απαρατήρητο από τους θεούς. Γιατί ο λογισμός τους είναι πολύ δυνατός. [25] Με αυτά τα λόγια παρουσίασε την πιο ελκυστική διδαχή, καλύπτοντας την αλήθεια πίσω από έναν ψεύτικο λόγο. Έλεγε πως οι θεοί κατοικούν σ' έναν τόπο, για τον οποίο οι άνθρωποι, και μόνο που τον βλέπουν, νιώθουν τρόμο. Κατάλαβε ότι ακριβώς από εκεί πήγαζαν και οι φόβοι των ανθρώπων, [30] και η επικουρία στις ταλαιπωρίες του βίου, δηλαδή από τον περιστρεφόμενο, εκεί ψηλά, θόλο του ουρανού, όπου έβλεπε ότι ήσαν οι αστραπές και τα φοβερά χτυπήματα της βροντής, και το αστερινό φως του ουρανού, όμορφο, γεμάτο στολίδια, έργο του Χρόνου, του σοφού αρχιμάστορα· [35] είναι ο τόπος όπου πορεύεται η φωτεινή διάπυρη μάζα του άστρου, και απ' όπου πέφτει στη γη η υγρή βροχή. Με τέτοιους φόβους έζωσε τους ανθρώπους· με τους φόβους αυτούς έβαλε -στα λόγια του- το θεό να κατοικήσει σε κατάλληλο τόπο, [40] και διαμέσου των νόμων εξάλειψε την ανομία. *** Και νομίζω πως έτσι έπεισε, για πρώτη φορά, τους θνητούς να πιστέψουν ότι υπάρχει των θεών το γένος.

Κριτίας, Σίσυφος, απ. 25, 1-8 DK.

14. Ο άνθρωπος, χάρη στα δώρα του Προμηθέα, εξασφάλισε τροφή, στέγη, ενδυμασία. Να συγκρίνετε τις αναφορές του Πρωταγόρα στην τροφή (ενότητες 4+6) με όσα εξηγεί ο Guthrie στο κείμενο που ακολουθεί.

Περί αρχαίας ιατρικής 3: Πραγματεία, τέλη 5ου-αρχές 4ου αι.

Αυτό που έκανε τους ανθρώπους να αναζητήσουν και να ανακαλύψουν την τέχνη της ιατρικής δεν ήταν τίποτε άλλο από την ανάγκη... Πιστεύω ότι στην αρχή οι άνθρωποι τρέφονταν με τις ίδιες τροφές [ενν. όπως τα ζώα]. Ο τωρινός τρόπος ζωής, νομίζω, αναπτύχθηκε με ανακαλύψεις και επινοήσεις μέσα σε μεγάλο χρονικό διάστημα. Γιατί πολλές και φοβερές ήταν οι ταλαιπωρίες των ανθρώπων από τις δύσπεπτες τροφές, τις ίδιες που έτρωγαν και τα ζώα, καθώς αυτές ήταν ωμές, βαριές και πολύ ισχυρές... Και είναι φυσικό να υποθέσει κανείς ότι οι περισσότεροι είχαν πολύ ασθενική ιδιοσυγκρασία και πέθαιναν, ενώ οι δυνατότεροι άντεχαν περισσότερο... Από το σιτάρι λοιπόν, αφού το μούσκευαν, το λίνιζαν, το άλεθαν και το κοσκίνιζαν, και τέλος, αφού το ζύμωναν και το έψηναν, έφτιαχναν το ψωμί, και από το κριθάρι γλυκίσματα. Κάνοντας δοκιμές μ' αυτό τον τρόπο σε πολλές άλλες τροφές, τις έβραζαν ή τις έψηναν και τις αναμίγνυαν, συνδυάζοντας τα ισχυρά και βαριά συστατικά με τα πιο αδύνατα, και προσαρμόζοντάς τα όλα στην κράση και την αντοχή του ανθρώπου.

W.K.C. Guthrie, Οι Σοφιστές, MIET 1989, 112-3

15. Στην Επιστολή στον Ηρόδοτο ο Επίκουρος παρουσιάζει τη φυσική φιλοσοφία του επηρεασμένος από την ατομική θεωρία του Δημόκριτου. Θεωρεί ότι τα όντα συντίθενται από τα άτομα που κινούνται τυχαία στον χώρο. Έτσι, διαφοροποιείται από την αιτιοκρατία του Δημόκριτου, όπως και από την τελολογία του Αριστοτέλη.

α) Με ποιον τρόπο κινούνται τα άτομα και πώς λειτουργεί ο κενός χώρος, σύμφωνα με τον Επίκουρο;

β) Πώς πιστοποιείται η ύπαρξη των σωμάτων κατά τον Επίκουρο;

Αλλά και το σύμπαν αποτελείται από σώματα και κενό. Ότι υπάρχουν τα σώματα το επιβεβαιώνει κυρίως η ίδια η αίσθηση, σύμφωνα με την οποία είναι αναγκαίο να συμπεραίνεται το άδηλο με τον συλλογισμό, όπως προηγούμενα ανάφερα εάν δεν υπήρχε αυτό που το ονομάζουμε κενό και χώρος και ανέγγιχτη φύση, δεν θα είχαν τα σώματα πού να σταθούν ή πού να κινηθούν, ενώ ακριβώς όπως φαίνεται κινούνται. Εκτός από αυτά (τα σώματα και το κενό) τίποτα δεν είναι δυνατόν να συλληφθεί από τον νου ότι υπάρχει, ούτε με άμεση αντίληψη ούτε κατ' αναλογία με αυτή, γιατί όλα θεωρούνται ως φυσικά σύνολα και όχι ως αυτά που λέγονται ιδιότητες ή συμβεβηκότα. Και μάλιστα από τα σώματα άλλα είναι σύνθετα κι άλλα απλά, από τα οποία τα σύνθετα έχουν γίνει. Αυτά είναι άτομα (αδιαίρετα) και αμετάβλητα, αν βέβαια δεν πρόκειται όλα να καταστραφούν στο μη ον, αλλά παραμένουν ισχυρά, όταν τα σύνθετα σώματα διαλύονται, γιατί έχουν φύση ολοκληρωμένη και επειδή είναι αδύνατον να διαλυθούν οπωσδήποτε και οπουδήποτε ώστε είναι αναγκαίο οι πρώτες αρχές να είναι άτμητες οντότητες. [...]

Και συνεχώς κινούνται τα άτομα [αναφέρει ακόμη ότι κινούνται με ίση ταχύτητα, αφού το κενό παρέχει την ίδια δυνατότητα και στο πολύ βαρύ και στο πολύ ελαφρύ] στον αιώνα τον άπαντα και μερικά απέχουν μεγάλη απόσταση το ένα από το άλλο, άλλα πάλι πάλλουν επί τόπου, αν βρεθούν κλεισμένα μέσα σε περιπλοκή ή τριγυρισμένα από μάζα άλλων ατόμων πλασμένων να περιπλέκουν. Διότι η ίδια η φύση του κενού, η οποία καθορίζει το καθένα από αυτά, δημιουργεί κενό δημιουργεί και την υποστήριξη, χωρίς να είναι τέτοια η ίδια. Και η στερεότητα που υπάρχει σ' αυτά κατά τη σύγκρουση, τα κάνει να αναπηδούν, παρά τη μικρή απόσταση όπου αναπηδούν, όταν βρεθούν αιχμαλωτισμένα σε μια μάζα από άτομα. Αρχή δε αυτών δεν υπάρχει, αφού τα άτομα και το κενό είναι αιώνια. [Αναφέρει στη συνέχεια πιο κάτω ότι τα άτομα δεν έχουν καμιά ιδιότητα εκτός από το σχήμα, το μέγεθος και το βάρος· τα δε χρώμα (αναφέρει ότι) αλλάζει ένεκα της θέσης των ατόμων, (όπως) ισχυρίζεται στο έργο του «Δώδεκα στοιχειώσεις». Σχετικά με τα άτομα, δεν υπάρχει σ' αυτά κανένα μέγεθος. Γιατί κανένα άτομο ποτέ δεν έχει γίνει αντιληπτό από τις αισθήσεις.

Επίκουρος, Επιστολή στον Ηρόδοτο, 40-41 & 43-44

Διδακτική ενότητα 7

Η συγκρότηση της πόλεως

Προτεινόμενοι στόχοι

Να κατανοήσουν οι μαθητές

- ότι η αρετή και η δικαιοσύνη είναι βασικές ιδιότητες του ανθρώπου ως μέλους της πολιτικής κοινωνίας και ότι χωρίς αυτές ο άνθρωπος μεταβάλλεται στο πιο άγριο και ανόσιο ζώο,
- ότι η δικαιοσύνη είναι συστατικό στοιχείο της πόλης, συγκρατεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία.

Επισημάνσεις

Καλό είναι να συσχετισθούν οι απόψεις του Αριστοτέλη για τη δικαιοσύνη με αυτές του Πλάτωνα στην Πολιτεία, του Πρωταγόρα στον ομώνυμο διάλογο αλλά και γενικότερα με την αρχαιοελληνική παράδοση, την οποία ακολουθεί ο Σταγειρίτης.

«Κι εκείνος όμως που πρώτος τη συγκρότησε»: Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προσέξει κανείς ότι ο Αριστοτέλης δεν αντιφάσκει με την άποψη που διατύπωσε στα *Πολιτικά* ότι η πόλη υπάρχει φύσει, αφού με αυτή δεν δηλώνεται χρονική προτεραιότητα της πόλης, αλλά δίνεται τελεολογική εξήγηση της γένεσης της πόλης (η πόλη εξηγείται από το τέλος της, που είναι η αὐτάρκεια ή το εὖ ζῆν) και τονίζεται η συμφωνία της με τη φύση του ανθρώπου.

Η εξ αντιθέτου επιβεβαίωση της σημασίας της δικαιοσύνης που χρησιμοποιεί ο φιλόσοφος για να ενισχύσει τη θέση του, κατανοείται εύκολα με βάση τις εμπειρίες της κοινωνικής ζωής, τις ιστορικές γνώσεις των μαθητών και παρόμοιες απόψεις που γνωρίζουν από κείμενα που διδάχτηκαν.

Ερμηνευτικές ερωτήσεις

1. Πώς εξηγεί ο Αριστοτέλης την τάση του ανθρώπου για ζωή στην κοινωνία;
2. Στην προηγούμενη ενότητα είδαμε την άποψη του Αριστοτέλη για την ύπαρξη της πόλης «εκ φύσεως». Εδώ αναφέρεται σ' εκείνον «που πρώτος τη συγκρότησε». Να δείξετε ότι δεν υπάρχει αντίφαση μεταξύ των δύο χωρίων.
3. Ο φιλόσοφος στο κείμενο της προηγούμενης ενότητας θεωρούσε τον άνθρωπο το ανώτερο από όλα τα όντα. Εδώ θέτει έναν περιορισμό και αποδεικνύει την ορθότητά του. Ποιος είναι ο περιορισμός και ποια συλλογιστική πορεία ακολουθεί ο Σταγειρίτης για την απόδειξη της θέσης του;
4. Ποια ήταν η σημασία της δικαιοσύνης στην αρχαία πόλη; Στην απάντησή σας να αξιοποιήσετε τις γνώσεις σας από τα κείμενα της αρχαίας γραμματείας που διδαχθήκατε και από την αρχαία Ιστορία. Νομίζετε ότι η δικαιοσύνη έχει την ίδια σημασία στη σύγχρονη κοινωνία;
5. «Ο άνθρωπος γεννιέται ... αρετή»: Να συσχετίσετε την άποψη αυτή με τις αντίστοιχες θέσεις του φιλοσόφου για την αρετή στα *Ἠθικά Νικομάχεια*.
6. Ποιο νόημα έχει ο χαρακτηρισμός “ανόσιος” που δίνει ο Αριστοτέλης στον χωρίς αρετή άνθρωπο;
7. Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Ἠθικά Μεγάλα* γράφει: *ὅταν γάρ τινα παντελῶς ἴδωμεν φαῦλον, οὐδ' ἄνθρωπόν φαμεν εἶναι ἀλλὰ θηρίον, ὡς οὔσαν τινὰ κακίαν θηριότητα* (βιβλίο Β', 5, 1, 2-4). Να αναλύσετε την άποψη που εκφράζει ο Αριστοτέλης στην ενότητα που διδαχθήκατε για τον δίχως αρετή άνθρωπο χρησιμοποιώντας και το παραπάνω χωρίο.
8. Να εξηγήσετε τη θέση που διατυπώνει ο Αριστοτέλης για τη δικαιοσύνη (στην ενότητα που διδαχθήκατε) με επιχειρήματα από το επόμενο χωρίο των *ΗΝ* (1129 b 27 - 32) *αὕτη μὲν οὖν ἡ*

δικαιοσύνη ἀρετὴ μὲν ἐστιτελεία, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ πρὸς ἕτερον (...) καὶ παροιμιαζόμενοι φαμεν «ἐν δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶς' ἀρετὴ ἔνι» καὶ τελεία μάλιστα ἀρετὴ (...) ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι. «Ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη εἶναι τελεία ἀρετὴ, ὅχι ὁμως αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐφόσον σχετίζεται πρὸς ἄλλους. (...) Διὸ καὶ ἀναφέρομεν τὴν παροιμίαν: εἰς τὴν δικαιοσύνην συμπεριλαμβάνεται κάθε ἄλλη ἀρετὴ. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι τελειοτάτη ἀρετὴ (...) διότι ὁ κατέχων αὐτὴν δύναται ν' ἀσκέῃ τὴν ἀρετὴν καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους». (Μετάφραση: Α. Δαλέζιος).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Να ἐξηγήσετε τὴν τελολογικὴ ἀντίληψη τοῦ Ἀριστοτέλη, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο κείμενο καὶ τὸ κείμενο ἀναφοράς.

Ο Ἀριστοτέλης καταπιάνεται με τὸ ζήτημα δηλώνοντας ὅτι, ἐφόσον κάθε κοινωνία ἀποσκοπεῖ σε κάποιο ἀγαθό, τὸ κράτος, που εἶναι ἡ υπέρτατη καὶ καθολικότερη μορφή κοινωνίας, πρέπει νὰ ἀποσκοπεῖ στο ὑπέρτατο ἀγαθό. Ἡ τελολογικὴ αὐτὴ ἀποψη χαρακτηρίζει ολόκληρο τὸ σύστημα σκέψης του. Τὸ νόημα καὶ ὁ χαρακτήρας κάθε πράγματος στὸν κόσμο -εἴτε ἐμβιο εἶναι εἴτε ἐργαλεῖο εἴτε κοινωνία- πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὸ σκοπὸ τῆς ὑπαρξῆς του. Στὴν περίπτωση ἐνὸς ἐργαλείου πρόκειται γιὰ τὸ σκοπὸ που ἐπιθυμεῖ ὁ χρήστης του καὶ, σύμφωνα με αὐτὸν τὸ σκοπὸ, ἡ μορφή του ἐργαλείου ἐπιβάλλεται στὴν ὕλη του ἐξωθεν. Στὴν περίπτωση ἐνὸς ἐμβίου ὄντος ἢ μίας κοινωνίας ὁ σκοπὸς εἶναι ἐνυπάρχων: γιὰ τὸ φυτὸ εἶναι ἡ αὐξηση καὶ ἡ ἀναπαραγωγή, γιὰ τὸ ζῷο ἡ αἴσθησις καὶ ἡ ὄρεξις που ἐπικαλύπτει τὴν ἠθικὴ ζωὴ, γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία ὁ λόγος καὶ ἡ ἠθικὴ δράσις που ἐπικαλύπτουν τόσο τὴ φυτικὴ ζωὴ ὅσο καὶ τὴ ζωικὴ. Ἡ ἐρμηνεία τῶν ὄντων δὲν πρέπει νὰ ἀναζητεῖται στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνάπτυξής τους, ἀλλὰ στὴν τελικὴ μορφή πρὸς τὴν ὁποία κατατείνει ἡ φύσις τους προκύπτει ἀπὸ τὸν προορισμὸ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν προέλευσή τους. W. D. Ross, *Ἀριστοτέλης*, σσ. 335-336